

PRAWO KARNE

Wykład części ogólnej

Łukasz Pohl

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE

5

PRAWO KARNE

Wykład części ogólnej

Łukasz Pohl

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE 5

Stan prawny na 1 kwietnia 2025 r.

Wydawczyni
Monika Pawłowska

Redaktorka prowadząca
Kinga Zając

Opracowanie redakcyjne
Katarzyna Kruś

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2025

ISBN 978-83-8390-456-6
5. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	17
---------------------	----

Przedmowa.....	19
----------------	----

Część pierwsza WIADOMOŚCI WSTĘPNE

Rozdział I	
Pojęcie prawa karnego	23

Rozdział II	
Podziały prawa karnego	25
1. Podział na prawo karne materialne, prawo karne procesowe i prawo karne wykonawcze	25
2. Podział na prawo karne powszechne i prawo karne specjalne	26
3. Prawo wykroczeń	27
4. Podział na prawo karne międzynarodowe i międzynarodowe prawo karne.....	27

Rozdział III	
Funkcje prawa karnego.....	29
1. Funkcja sprawiedliwościowa	29
2. Funkcja ochronna.....	30
3. Funkcja gwarancyjna.....	31
3.1. Zasada <i>nullum crimen sine lege</i>	31
3.1.1. Zasada <i>nullum crimen sine lege scripta</i>	31
3.1.2. Zasada <i>nullum crimen sine lege certa</i>	33
3.1.3. Zasada <i>nullum crimen sine lege stricta</i>	34
3.2. Zasada <i>nulla poena sine lege</i>	36
3.2.1. Zasada <i>nulla poena sine lege scripta</i>	36
3.2.2. Zasada <i>nulla poena sine lege certa</i>	36
3.2.3. Zasada <i>nulla poena sine lege stricta</i>	37

3.3. Zasada <i>lex severior retro non agit</i>	37
4. Funkcja kompensacyjna	38
Literatura do części pierwszej.....	39

Część druga

NAUKA O PRZEPISIE PRAWA KARNEGO

Rozdział I

Źródła prawa karnego	45
1. Zasada wyłączności przepisu rangi ustawowej	45
2. Problem przepisów blankietowych	47
3. Ogólna charakterystyka Kodeksu karnego jako głównego źródła polskiego prawa karnego	47
4. Zgodność Kodeksu karnego z normami wyższego rzędu	49
5. Ustawy szczególne jako pozakodeksowe źródła prawa karnego	50
6. Stosunek Kodeksu karnego do ustaw szczególnych	52
7. Ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz stosowne akty prawne organizacji międzynarodowych jako źródła polskiego prawa karnego	52
8. Znaczenie orzecznictwa sądowego	54
9. Wyroki Trybunału Konstytucyjnego stwierdzające niezgodność przepisu prawnokarnego z Konstytucją RP	55
10. Znaczenie nauki prawa karnego.....	55

Rozdział II

Struktura i zawartość normatywna przepisu prawa karnego	57
1. Struktura przepisu określającego typ czynu zabronionego	57
2. Zawartość normatywna przepisów prawa karnego.....	58
2.1. Ogólne informacje o normie prawnej i jej rodzajach w prawie karnym	60
2.2. Zawartość normatywna przepisu określającego typ czynu zabronionego	61
2.2.1. Ogólne informacje o strukturze normy sankcjonującej i strukturze normy sankcjonowanej	62

Rozdział III

Wykładnia przepisów prawa karnego	75
1. Cel wykładni tekstu prawnego i jej przedmiot	76
2. Fazy procesu interpretacji tekstu prawnego	76
3. Proces inferencji.....	80
4. Zakaz analogii i wykładni rozszerzającej w procesie wykładni przepisów prawa karnego	81

Rozdział IV

Czasowy zakres zastosowania przepisów prawnokarnych	83
1. Zmiana normatywna po popełnieniu czynu zabronionego, a przed jego prawomocnym osądzeniem	83
1.1. Czas popełnienia czynu zabronionego.....	84
1.2. Czas orzekania	85
1.3. Nakaz stosowania ustawy względniejszej dla sprawcy – charakterystyka normy intertemporalnej zawartej w art. 4 § 1 k.k.....	85
1.3.1. Zasada <i>lex mitior retro agit</i>	86
1.3.2. Zasada <i>lex mitior agit</i>	86
1.4. Brak kompetencji do stosowania ustawy surowszej – zasady <i>lex severior retro non agit</i> oraz <i>lex severior non agit</i>	87
1.5. Ustawa względniejsza dla sprawcy.....	87
2. Zmiana normatywna po prawomocnym osądzeniu czynu zabronionego ...	88
2.1. Korzystna dla skazanego modyfikacja penalizacji w ramach kary tego samego rodzaju.....	89
2.2. Korzystna dla skazanego na karę pozbawienia wolności modyfikacja penalizacji w kierunku kar łagodniejszego rodzaju.....	89
2.3. Depenalizacja czynu zabronionego pod groźbą kary	90

Rozdział V

Miejscowy zakres zastosowania przepisów prawnokarnych	91
1. Miejsce popełnienia czynu zabronionego.....	91
2. Zasada terytorialności	93
3. Zasada obywatelstwa.....	95
4. Zasada ochronna ograniczona	96
5. Zasada ochronna nieograniczona.....	98
6. Zasada odpowiedzialności zastępczej	99
7. Zasada represji wszechświatowej	100
8. Moc prawna orzeczenia zapadłego za granicą	101
9. Przejęcie do wykonania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej prawomocnego wyroku skazującego wydanego przez sąd innego państwa	103
Literatura do części drugiej	104

Część trzecia**NAUKA O PRZESTĘPSTWIE****Rozdział I**

Uwagi wstępne.....	111
---------------------------	------------

Rozdział II

Zachowanie się człowieka jako przedmiot prawnokarnego wartościowania	115
--	------------

Rozdział III

Czyn jako prawnokarne wartościowanie zachowania się człowieka	119
1. Naturalistyczno-kauzalne ujęcie czynu	120
2. Socjologiczne ujęcie czynu	121
3. Finalistyczne (finalne) ujęcie czynu	121
4. Syntaktyczne ujęcie czynu	122
5. Metodologiczne ujęcie czynu jako rezultat procesu postulatycznego modelowania pojęcia „czyn”	124
6. Stanowisko własne	125
7. Okoliczności uniemożliwiające przyjęcie czynu	125

Rozdział IV

Czyn zabroniony pod groźbą kary jako prawnokarne wartościowanie ludzkiego zachowania będącego czynem	129
1. Systematyzacje znamion czynu zabronionego	130
2. Podmiot czynu zabronionego	131
2.1. Podmiot powszechnego czynu zabronionego	132
2.2. Podmiot indywidualnego czynu zabronionego	134
2.2.1. Indywidualny właściwy typ czynu zabronionego	134
2.2.2. Indywidualny niewłaściwy typ czynu zabronionego	135
2.3. Podmiot czynu zabronionego a problem jego dorosłości i poczytalności	136
2.3.1. Podmiot czynu zabronionego w kontekście pojęć związanych z jego wiekiem	136
2.3.2. Podmiot czynu zabronionego w kontekście jego poczytalności i niepoczytalności	146
2.4. Podmiot czynu zabronionego a odpowiedzialność za jego czyn podmiotu zbiorowego	147
3. Strona przedmiotowa czynu zabronionego	149
3.1. Zachowanie się człowieka jako element strony przedmiotowej czynu zabronionego	150
3.2. Czas, miejsce oraz sytuacja jako znamiona strony przedmiotowej czynu zabronionego	153
3.3. Skutek zachowania się jako element strony przedmiotowej czynu zabronionego	155
3.3.1. Związek kauzalny (przyczynowy) między zachowaniem się a jego skutkiem	157
3.3.2. Problem przyczynowości zaniechania działania	159
3.3.3. Podmiot zabronionego pod groźbą kary zaniechania znamiennego skutkiem (gwarant nienastąpienia skutku)	161
3.3.4. Związek normatywny między zachowaniem się a skutkiem jako warunek przekroczenia norm sankcjonowanych leżących u podstaw typów czynów zabronionych znamienych	

skutkiem (normatywne podstawy obiektywnego przypisania skutku w prawie karnym).....	162
3.4. Usytuowanie przedmiotowo ujmowanego zachowania się, okoliczności modalnych oraz skutku w strukturze normy sankcjonowanej	164
4. Strona podmiotowa czynu zabronionego	165
4.1. Umysłne popełnienie czynu zabronionego	166
4.1.1. Zamiar bezpośredni	166
4.1.2. Zamiar ewentualny.....	171
4.2. Nieumyślne popełnienie czynu zabronionego.....	172
4.2.1. Świadoma nieumyślność.....	174
4.2.2. Nieświadoma nieumyślność.....	177
4.3. Złożona strona podmiotowa czynu zabronionego	178
4.4. Usytuowanie strony podmiotowej czynu zabronionego w strukturze normy sankcjonowanej.....	179
5. Przedmiot ochrony przepisu określającego znamiona czynu zabronionego	180
5.1. Rodzaje przedmiotu ochrony	181
5.2. Podział czynów zabronionych ze względu na stopień ingerencji w dobro społeczne chronione przepisami prawa karnego	183
6. Formy popełnienia czynu zabronionego.....	184
6.1. Formy współdziałania przestępnego i ich systematyzacje	186
6.1.1. Sprawstwo pojedyncze	187
6.1.2. Współsprawstwo	190
6.1.3. Sprawstwo kierownicze.....	194
6.1.4. Sprawstwo polecające.....	198
6.1.5. Podżeganie.....	201
6.1.6. Pomocnictwo.....	205
6.1.7. Prowokacja (art. 24 k.k.)	209
6.1.8. Indywidualizacja odpowiedzialności karnej współdziałającego	210
6.1.9. Współdziałanie przy indywidualnym czynie zabronionym pod groźbą kary	213
6.1.10. Akcesoryjność odpowiedzialności karnej podżegacza i pomocnika	216
6.1.11. Czynny żal współdziałającego	218
6.2. Formy stadialne czynu zabronionego	220
6.2.1. Przygotowanie czynu zabronionego	221
6.2.2. Usiłowanie czynu zabronionego.....	226
6.2.3. Dokonanie czynu zabronionego pod groźbą kary	236
7. Zbieg przepisów ustawy.....	237
7.1. Podziały zbiegu przepisów ustawy	237
7.1.1. Starszy podział zbiegu przepisów ustawy	238
7.1.2. Nowszy podział zbiegu przepisów ustawy	240

7.2. Jedno i to samo zachowanie się sprawcy jako ontologiczna podstawa zbiegu przepisów ustawy.....	241
7.3. Teoria jedności przestępstwa jako aksjomatyczna podstawa zbiegu przepisów ustawy a teoria wielości przestępstw jako aksjomatyczna podstawa jednoczynowego zbiegu przestępstw.....	245
7.4. Reguły wyłączające wielość ocen prawnokarnych.....	247
7.4.1. Reguła specjalności.....	247
7.4.2. Reguła subsydiarności.....	250
7.4.3. Reguła konsumpcji.....	253
7.5. Konsekwencje uwzględnianego zbiegu przepisów ustawy w kwalifikacji prawnej zachowania się sprawcy i w podstawie wymiaru kary.....	255
8. Zbieg przestępstw.....	256
8.1. Podziały zbiegu przestępstw i używana na ich tle nomenklatura.....	257
8.2. Pozorny zbieg przestępstw.....	257
8.3. Nieuwzględniany zbieg przestępstw.....	261
8.4. Uwzględniany zbieg przestępstw.....	263
8.4.1. Czyn ciągły.....	263
8.4.2. Ciąg przestępstw.....	267
8.4.3. Zbieg przestępstw skutkujący koniecznością wymiaru kary łącznej.....	268

Rozdział V

Bezprawność jako prawnokarne wartościowanie zabronionego pod groźbą

kary zachowania się człowieka.....	279
1. Miejsce bezprawności w strukturze przestępstwa.....	279
2. Pojęcie okoliczności wyłączającej możliwość uznania zachowania się człowieka za zachowanie bezprawne (pojęcie kontratypu).....	281
3. Problem pozaustawowych kontratypów.....	283
4. Charakterystyka poszczególnych kontratypów.....	284
4.1. Obrona konieczna.....	284
4.1.1. Warunki zamachu.....	285
4.1.2. Warunki obrony.....	287
4.1.3. Prawnokarne konsekwencje obrony koniecznej i kwalifikacja prawna zachowania mieszczącego się w jej granicach.....	289
4.1.4. Przekroczenie granic obrony koniecznej.....	290
4.2. Stan wyższej konieczności.....	291
4.2.1. Warunki niebezpieczeństwa.....	292
4.2.2. Warunki działania w stanie wyższej konieczności.....	294
4.2.3. Prawnokarne konsekwencje działania w stanie wyższej konieczności i kwalifikacja prawna zachowania mieszczącego się w jego granicach.....	295
4.2.4. Przekroczenie granic stanu wyższej konieczności.....	295

4.3. Tak zwana kolizja obowiązków	296
4.4. Ryzyko nowatorstwa	298
4.5. Działanie w granicach uprawnień i obowiązków	302
4.5.1. Działanie w granicach uprawnień i obowiązków służbowych.....	302
4.5.2. Działanie w granicach uprawnień i obowiązków niesłużbowych.....	303
4.6. Zgoda dysponenta dobrem.....	306
4.7. Czynności lecznicze oraz kosmetyczne.....	308
4.8. Zwyczaj	309

Rozdział VI

Karygodność jako prawnokarne wartościowanie zabronionego pod groźbą kary zachowania się człowieka.....	311
---	------------

Rozdział VII

Zawinienie jako prawnokarne wartościowanie zabronionego pod groźbą kary zachowania się człowieka.....	315
1. Teorie winy	315
1.1. Psychologiczne ujęcie winy	316
1.2. Normatywne ujęcie winy	317
1.3. Funkcjonalne ujęcie winy.....	322
1.4. Relacyjne ujęcie winy	322
2. Problem pozaustawowych okoliczności uniemożliwiających przypisanie winy	323
3. Charakterystyka poszczególnych okoliczności uniemożliwiających przypisanie winy.....	324
3.1. Okoliczności decydujące o braku zdolności do sensownej autodeterminacji.....	324
3.1.1. Niepoczytalność.....	325
3.1.2. Nieletniość	347
3.2. Istotnie krępujący wolę sprawcy przymus psychiczny (<i>vis compulsiva</i>).....	347
3.3. Stan wyższej konieczności	348
3.4. Tak zwana kolizja obowiązków	351
3.5. Błąd.....	352
3.5.1. Istota błędu	352
3.5.2. Błąd co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego pod groźbą kary	354
3.5.3. Błąd co do okoliczności wyłączającej bezprawność	369
3.5.4. Błąd co do okoliczności wyłączającej winę.....	371
3.5.5. Błąd co do prawa.....	372
3.6. Rozkaz	376
Literatura do części trzeciej	377

Część czwarta

NAUKA O KARZE I INNYCH ŚRODKACH PRAWNOKARNEJ REAKCJI

Rozdział I

Zagadnienia wstępne.....	395
--------------------------	-----

Rozdział II

Kara	399
1. Istota kary i jej funkcje	399
2. Rodzaje kar	403
2.1. Kara grzywny	403
2.2. Kara ograniczenia wolności	410
2.3. Kara pozbawienia wolności	413
2.4. Kara 25 lat pozbawienia wolności	419
2.5. Kara dożywotniego pozbawienia wolności	422
2.6. Kara śmierci	425

Rozdział III

Środki karne	431
1. Pozbawienie praw publicznych	431
2. Zakaz zajmowania określonego stanowiska	433
3. Zakaz wykonywania określonego zawodu	434
4. Zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej	436
5. Zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, edukacją, leczeniem małoletnich lub z opieką nad nimi	437
6. Zakaz przebywania w określonych środowiskach	439
7. Zakaz przebywania w określonych miejscach	440
8. Zakaz kontaktowania się z określonymi osobami	442
9. Zakaz zbliżania się do określonych osób	443
10. Zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu	444
11. Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym	446
12. Zakaz wstępu na imprezę masową	447
13. Zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych	451
14. Zakaz prowadzenia pojazdów	453
14.1. Okresowy (terminowy) zakaz prowadzenia pojazdów określonego rodzaju o charakterze fakultatywnym	453
14.2. Okresowy (terminowy) zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów albo pojazdów określonego rodzaju o charakterze obligatoryjnym	457
14.3. Obligatoryjny zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na zawsze	458
15. Przepadek	460
A. Przepadek przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa	460

B. Przepadek przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa	461
C. Przepadek równowartości przedmiotów pochodzących bezpośrednio z przestępstwa lub przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia przestępstwa	463
D. Przepadek przedmiotów, których wytwarzanie, posiadanie, obrót, przesyłanie, przenoszenie lub przewóz stanowi przestępstwo	463
E. Przepadek korzyści majątkowej osiągniętej przez sprawcę z popełnienia przestępstwa	464
F. Przepadek pojazdu mechanicznego prowadzonego przez sprawcę w ruchu lądowym	466
16. Obowiązek naprawienia szkody	467
17. Obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę	470
18. Nawiazka	471
19. Świadczenie pieniężne	474
20. Podanie wyroku do publicznej wiadomości	475

Rozdział IV

Środki probacyjne	477
1. Warunkowe umorzenie postępowania karnego	477
1.1. Warunki umożliwiające sądowi zastosowanie warunkowego umorzenia postępowania karnego	477
1.2. Organ kompetentny do warunkowego umorzenia postępowania karnego	478
1.3. Forma i zawartość orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania karnego	479
1.4. Okres próby i możliwe do nałożenia na sprawcę w czasie trwania tego okresu obowiązki probacyjne	479
1.5. Podjęcie postępowania karnego warunkowo umorzonego	480
1.5.1. Obligatoryjne podjęcie postępowania karnego warunkowo umorzonego	480
1.5.2. Fakultatywne podjęcie postępowania karnego warunkowo umorzonego	481
1.5.3. Moment, do którego można podjąć postępowanie karne warunkowo umorzone	482
1.5.4. Prawnokarna konsekwencja niepodjęcia postępowania karnego warunkowo umorzonego	482
2. Warunkowe zawieszenie wykonania kary	482
2.1. Warunki umożliwiające sądowi warunkowe zawieszenie wykonania orzeczonej kary	482
2.2. Organ kompetentny do warunkowego zawieszenia wykonania kary	484
2.3. Okres próby i możliwe do nałożenia na sprawcę w czasie trwania tego okresu obowiązki probacyjne	484

2.4. Zarządzenie wykonania kary warunkowo zawieszonej	485
2.4.1. Obligatoryjne zarządzenie wykonania kary warunkowo zawieszanej	485
2.4.2. Fakultatywne zarządzenie wykonania kary warunkowo zawieszanej	486
2.5. Moment, do którego można zarządzić wykonanie kary warunkowo zawieszanej	487
2.6. Prawnokarna konsekwencja braku zarządzenia wykonania kary warunkowo zawieszanej	487
3. Warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary	487
3.1. Warunki umożliwiające sądowi warunkowe przedterminowe zwolnienie skazanego z odbycia reszty kary	487
3.2. Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary	490
3.3. Organ kompetentny do wydania orzeczenia o warunkowym przedterminowym zwolnieniu z reszty kary	491
3.4. Okres próby i możliwe do nałożenia na skazanego w czasie trwania tego okresu obowiązki probacyjne	491
3.5. Odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary	492
3.6. Prawnokarna konsekwencja nieodwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary	493

Rozdział V

Środki zabezpieczające	495
1. Środki zabezpieczające o charakterze leczniczym	498
1.1. Terapia	498
1.2. Terapia uzależnień	498
1.3. Pobyt w zakładzie psychiatrycznym	498
2. Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym	499

Rozdział VI

Sądowy wymiar kary	501
1. Dyrektywy wymiaru kary	501
1.1. Zasady humanitaryzmu	501
1.2. Zasada wymiaru kary według sędziowskiego uznania	504
1.3. Zasada wymiaru kary w granicach przewidzianych przez ustawę	505
1.4. Zasada wymiaru kary, której dolegliwość nie może przekraczać stopnia winy	506
1.5. Zasada wymiaru kary uwzględniającej stopień społecznej szkodliwości popełnionego przestępstwa	507

1.6. Zasada wymiaru kary uwzględniającej zapobiegawcze i wychowawcze cele kary w stosunku do skazanego (dyrektywa prewencji indywidualnej)	508
1.7. Zasada wymiaru kary uwzględniającej potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa (dyrektywa prewencji ogólnej).....	509
1.8. Zasada wymiaru kary indywidualnej (zasada indywidualizacji kary).....	510
1.9. Zasada wymiaru kary bezwzględnie oznaczonej.....	511
1.10. Zasada wymiaru kary uwzględniającej okres rzeczywistego pozbawienia wolności w sprawie.....	511
1.11. Zasada wymiaru kary uwzględniającej pozytywne wyniki mediacji przeprowadzonej pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą przestępstwa oraz ugodę pomiędzy wskazanymi podmiotami osiągniętą w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem	512
1.12. Zasada wymiaru kary zorientowanej na wychowanie skazanego – w wypadku skazywania na karę osób nieletnich i młodocianych.....	513
2. Problematyka zwyczajnego wymiaru kary i nadzwyczajnego jej wymiaru.....	514
2.1. Zwyczajny wymiar kary	514
2.2. Nadzwyczajny wymiar kary	516
2.2.1. Nadzwyczajne obostrzenie kary.....	517
2.2.2. Nadzwyczajne złagodzenie kary.....	525
2.2.3. Zbieg podstawy do nadzwyczajnego złagodzenia kary z podstawą do nadzwyczajnego obostrzenia kary	530
2.2.4. Kompetencja do wymierzenia kary nieizolacyjnej w razie popełnienia przestępstwa zagrożonego karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą ośmiu lat.....	531
3. Odstąpienie od wymierzenia kary	532

Rozdział VII

Przedawnienie	535
1. Uzasadnienie przedawnienia.....	535
2. Rodzaje przedawnienia.....	537
2.1. Przedawnienie karalności przestępstwa	537
2.2. Przedawnienie wykonania orzeczonej kary	542

Rozdział VIII

Zatarcie skazania	545
1. Zatarcie skazania z mocy prawa.....	546
A. Zatarcie skazania na karę dożywotniego pozbawienia wolności	546
B. Zatarcie skazania na karę pozbawienia wolności.....	546
C. Zatarcie skazania na karę ograniczenia wolności	546

D. Zatarcie skazania na karę grzywny	547
E. Zatarcie skazania w razie odstąpienia od wymierzenia kary	547
F. Niewymienione w art. 107 k.k. wypadki zatarcia skazania z mocy prawa	547
2. Zatarcie skazania w drodze sądowego zarządzenia inicjowanego wnioskiem skazanego	547
3. Zatarcie skazania na karę w razie orzeczenia środka karnego	548
4. Zatarcie skazania w sytuacji zbiegu skazań.....	548
Literatura do części czwartej	548
Skorowidz przedmiotowy	559

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

dekret z 31.08.1944 r.	– dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 31.08.1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. z 1946 r. Nr 69, poz. 377 ze zm.)
EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2025 r. poz. 383)
k.k. z 1932 r. (Kodeks karny z 1932 r.)	– rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.07.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm. – akt uchylony)
k.k. z 1969 r. (Kodeks karny z 1969 r.)	– ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm. – akt uchylony)
k.k.s.	– ustawa z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. z 2024 r. poz. 628 ze zm.)
k.k.w.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2024 r. poz. 706 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2025 r. poz. 46 ze zm.)
k.w.	– ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2023 r. poz. 2119 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
MPPOiP	– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
p.r.d.	– ustawa z 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2024 r. poz. 1251 ze zm.)
przep. wprowad. k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 554 ze zm.)
u.b.i.m.	– ustawa z 20.03.2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 616 ze zm.)
u.g.h.	– ustawa z 19.11.2009 r. o grach hazardowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 227 ze zm.)

Czasopisma i publikatory

AUMCS	– Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
CzPKiNP	– Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
MoP	– Monitor Prawniczy

NP	–	Nowe Prawo
OSNKW	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNwSK	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OTK-A	–	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
Pał.	–	Palestra
PiP	–	Państwo i Prawo
PPK	–	Przegląd Prawa Karnego
Prok. i Pr.	–	Prokuratura i Prawo
PS	–	Przegląd Sądowy
PwD	–	Prawo w Działaniu
RPEiS	–	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
St.Praw.	–	Studia Prawnicze
WPP	–	Wojskowy Przegląd Prawniczy
ZNUJ	–	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUŁ	–	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego

PRZEDMOWA

Niniejszy podręcznik to próba kompleksowego objaśnienia części ogólnej polskiego prawa karnego. Oddawane do rąk Czytelników piąte jego wydanie – pomimo tego, że nawiązuje do wydań wcześniejszych, w tym w szczególności do wydania czwartego – zawiera także treści istotnie nowe. W największym stopniu są one konsekwencją niezwykle rozległej nowelizacji obecnie obowiązującego Kodeksu karnego, która weszła w życie w 2023 r., w pozostałym zaś zakresie wynikają z dbałości o precyzję merytorycznego przekazu. Mając pełną świadomość, że każdy wytwór ludzkiej działalności można poprawić, awansem dziękuję za wszelkie, zwłaszcza krytyczne, uwagi sformułowane pod adresem rzeczzonego podręcznika, obiecując zarazem, że w razie sposobności legną one u podstaw mej pracy nad kolejnym jego wydaniem.

Pracę tę dedykuję moim Nauczycielom –
Pani Profesor Krystynie Daszkiewicz
i Panu Profesorowi Aleksandrowi Tobisowi

Poznań–Szczecin, styczeń 2025 r.

Prof. dr hab. Łukasz Pohl

Część pierwsza

WIADOMOŚCI WSTĘPNE

Rozdział I

POJĘCIE PRAWA KARNEGO

Prawo karne – jako zbiór różnego rodzaju norm prawnych – jest fragmentem systemu prawnego. Ze względu na to, że jest ono, przynajmniej w pewnej mierze, uporządkowane wewnętrznie, można uznać, że jest podzbiorem owego systemu, w ramach którego pozycjonuje się je w zakresie prawa publicznego, w którym z kolei stanowi ono odrębną gałąź prawa. 1

O przynależności prawa karnego do prawa publicznego przesądza wiele powodów.

Jednym z nich jest **relacja podporządkowania**, która zachodzi pomiędzy podmiotami stosunków prawnych występujących na gruncie tego prawa, a więc relacja, którą wyróżnia **układ podległości** jednego podmiotu **kompetencji** drugiego podmiotu.

Przykładem takiej relacji jest stosunek zachodzący między sprawcą przestępstwa a sądem wymierzającym mu karę. Sąd, wymierzając karę, czyni bowiem użytek z kompetencji do dokonania doniosłej prawnie czynności konwencjonalnej (którą to czynnością jest wymierzenie kary), zaś sprawca przestępstwa, jako podmiot podległy owej kompetencji, jest obowiązany do podporządkowania się tej czynności.

Innym powodem uzasadniającym przynależność prawa karnego do prawa publicznego jest **sposób korzystania ze środków** przewidzianej w nim **prawnej ochrony**. Ze środków tych, odmiennie aniżeli w prawie prywatnym, upoważniony organ państwa czyni użytek, co do zasady niezależnie od inicjatywy i wyrażanej w toku postępowania karnego woli stron uczestniczących w tym postępowaniu. Z tego rodzaju sposobem korzystania ze środków prawnej ochrony przewidzianych w prawie karnym spotykamy się już na etapie powzięcia przez organy ścigania informacji o wystąpieniu zachowania niezgodnego z normą prawną zawartą w przepisach tego prawa. Wówczas bowiem rzeczne organy – na skutek ich obowiązku w tym zakresie – muszą podjąć stosowne czynności procesowe. Wskazany sposób postępowania – dodajmy – jest szczególnie wyraźny zwłaszcza w obrębie przestępstw ściganych z urzędu.

O zaliczaniu prawa karnego do prawa publicznego decyduje też niewątpliwie **rodzaj** przewidzianych w nim **środków prawnej ochrony**. Kary, środki karne oraz środki zabezpieczające jako prawnokarne środki ochrony, to środki przymusu państwowego, które są pochodną przyznanego wyłącznie aparatowi państwowemu prawa karania (*ius puniendi*), a więc prawa mogącego znaleźć zastosowanie wyłącznie w razie instytucjonalnego, tj. sądowego, stwierdzenia popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary¹.

- 2 Prawo karne jest z kolei odrębną gałęzią prawa publicznego, ponieważ znamionuje je charakterystyczna **materia spraw** w nim **normowanych**, a także równie specyficzna **metoda** ich w nim **unormowania**. Materia spraw normowanych w przepisach prawa karnego jest szczególna ze względu na to, że prawo to – w pierwszym rzędzie – zajmuje się ochroną najcenniejszych dóbr społecznych przed społecznie nieakceptowanymi zachowaniami człowieka. Dopowiedzmy przy tym, że wkomponowany w konstrukcję owej ochrony element ingerencji aparatu przymusu państwowego w takie dobra jak wolność człowieka oraz jego mienie, a więc w dobra o niewątpliwie bardzo wysokiej randze społecznej, sprawia, że materia spraw normowanych przepisami prawa karnego nie może sprowadzać się do określenia zachowań zabronionych pod groźbą kary oraz do wyznaczenia kar i innych środków grożących za ich popełnienie. W modelu prawa karnego zorientowanym na możliwie adekwatne prawnokarne zwartościowanie zachowania się człowieka, w tym na właściwą jego ocenę w sferze jego ewaluacji w obszarze wymiaru owych środków, konieczne jest unormowanie wielu innych i równie ważnych kwestii, by – tytułem przykładu – wskazać na konieczność określenia jasnych reguł rządzących zarówno wymiarem wskazanych środków, jak i ich egzekucją, realizowaną w toku ich stosowania. Z kolei specyficzna dla prawa karnego metoda unormowania widoczna jest zwłaszcza w części szczególnej Kodeksu karnego, w której w licznych jej przepisach metoda regulacji przyjmuje postać informacji, że jeśli ktoś dopuści się określonego zachowania, to będzie podlegał określonej karze. Nadmienmy także, że niejednokrotnie przyjmuje się, iż o zasadności kwalifikowania prawa karnego jako gałęzi prawa współdecydować ma również okoliczność, że ujęto je w **formę kodyfikacji**.

¹ W dalszych partiach podręcznika czyn ten będziemy określać jako czyn zabroniony.

Rozdział II

PODZIAŁY PRAWA KARNEGO

1. Podział na prawo karne materialne, prawo karne procesowe i prawo karne wykonawcze

Prawo karne nie jest gałęzią w pełni jednorodną (homogeniczną). Wyróżnia się bowiem w jego ramach pomniejsze jego części, częstokroć kierując się przy ich wyróżnianiu **kryterium formalnym**, odwołującym się do ich ujęcia w **odrębnym akcie prawnym**. 3

W ramach **prawa karnego** – pojmowanego wówczas *sensu largo* – wyróżnia się w pierwszej kolejności **prawo karne materialne**, **prawo karne procesowe** oraz **prawo karne wykonawcze**.

Mianem **prawa karnego materialnego**, często określanego również mianem **prawa karnego sensu stricto**, zwykło się nazywać zbiór norm prawnych wskazujących – najogólniej mówiąc – na to: 1) jakie zachowania są czynami zabronionymi, 2) jakie kary i inne środki prawnokarnej reakcji grożą za ich popełnienie, oraz 3) na jakich zasadach opiera się ich sądowy wymiar (tj. wymiar przez sąd). Głównym źródłem tego prawa jest **ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny** (Dz.U. z 2025 r. poz. 383). 4

Mianem **prawa karnego procesowego** zwykło się z kolei określać – znów najogólniej mówiąc – zbiór norm prawnych regulujących postępowanie karne, które jest procesem mającym na celu ustalenie tego, czy i przez kogo został popełniony czyn zabroniony i czy został on popełniony w warunkach umożliwiających pociągnięcie jego sprawcy do odpowiedzialności na zasadach określonych w prawie karnym materialnym. Normy prawa karnego procesowego określają w szczególności to, kiedy można wszcząć postępowanie karne, jakie są wyznaczające jego kształt naczelne zasady procesowe, jak wygląda jego przebieg, jak kształtują się w jego ramach uprawnienia i obowiązki stron procesowych i innych jego uczestników, oraz to, w jaki sposób można wzruszyć nieprawomocne oraz prawomocne rozstrzygnięcia sądowe w sprawach karnych. Zasadniczym źródłem prawa karnego procesowego jest **ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego** (Dz.U. z 2025 r. poz. 46 ze zm.). 5

- 6 Mianem **prawa karnego wykonawczego** zwykło się natomiast nazywać te normy prawne, które regulują wykonywanie kar, środków karnych, środków zabezpieczających oraz innych rozstrzygnięć wydawanych w sprawach karnych. Istotną częścią prawa karnego wykonawczego jest prawo penitencjarne, na które składają się normy regulujące wykonywanie kary pozbawienia wolności. Podstawowym źródłem prawa karnego wykonawczego jest **ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy** (Dz.U. z 2024 r. poz. 706 ze zm.).
- 7 Podział prawa karnego na prawo karne materialne, prawo karne procesowe oraz prawo karne wykonawcze jest podziałem w dużej mierze umownym i stąd częściowo spekulatywnym, o czym najlepiej świadczy istnienie **instytucji prawnych o mieszanym charakterze**, by wskazać na warunkowe przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary, o którym z racji hybrydowej jego natury ustawodawca wypowiada się zarówno w Kodeksie karnym, jak i w Kodeksie karnym wykonawczym.

2. Podział na prawo karne powszechne i prawo karne specjalne

- 8 Innym, równie umownym, podziałem tego prawa jest jego podział na prawo karne powszechne i prawo karne specjalne.

Zwykło się twierdzić, że **na prawo karne powszechne** składa się **większość unormowań zawartych w przepisach Kodeksu karnego**, a **prawem karnym specjalnym** są dające się wyodrębnić – za pomocą **kryteriów podmiotowego, przedmiotowego oraz podmiotowo-przedmiotowego** – **wyspecjalizowane działy prawa karnego**, do których najczęściej zalicza się prawo dotyczące nieletnich sprawców czynów zabronionych, prawo karne skarbowe oraz prawo karne wojskowe.

- 9 Wyodrębniane na podstawie kryterium podmiotowego **prawo dotyczące nieletnich sprawców czynów zabronionych** zawarte jest przede wszystkim w **ustawie z 9.06.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich** (Dz.U. z 2024 r. poz. 978 ze zm.), w której nie tylko określa się materialnoprawne kwestie podstaw odpowiedzialności osób nieletnich (popętnienie określonego czynu karalnego lub przejawianie demoralizacji) oraz środki grożące tym podmiotom, lecz także reguluje się prawo postępowania z nieletnimi i postępowanie wykonawcze.
- 10 Z kolei wyodrębniane na podstawie kryterium przedmiotowego, odwołującego się bowiem do określonej materii normowania, **prawo karne skarbowe** zawarte jest w **ustawie z 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy** (Dz.U. z 2024 r. poz. 628 ze zm.), która zawiera katalog przestępstw i wykroczeń skarbowych, tj. zachowań naruszających interesy Skarbu Państwa w zakresie podatków, ceł, obrotu dewizowego, gier losowych i totalizatorów, oraz kar i innych środków grożących za ich popełnienie. W Kodeksie karnym

skarbowym ujęto także – w wielu punktach odmienne od przyjmowanych w prawie karnym powszechnym – reguły wymiaru tych środków za przestępstwa i wykroczenia skarbowe oraz normy kształtujące postępowanie karne w sprawach o te przestępstwa i wykroczenia.

Prawo karne wojskowe to natomiast wyróżniany na podstawie kryterium podmiotowo-przedmiotowego wyspecjalizowany dział prawa karnego określony w **części wojskowej Kodeksu karnego**, która reguluje zasady odpowiedzialności karnej żołnierzy oraz pracowników wojska za popełnienie określonych w niej czynów zabronionych wymierzonych przeciwko obowiązkowi pełnienia służby wojskowej, zasadom dyscypliny wojskowej, zasadom postępowania z podwładnymi, zasadom obchodzenia się z uzbrojeniem i uzbrojonym sprzętem wojskowym, zasadom pełnienia służby i mieniu wojskowemu. 11

3. Prawo wykroczeń

Stopień *in abstracto* pojmowanej społecznej szkodliwości zachowań (zasługujących w ocenie ustawodawcy na zabronienie ich pod groźbą kary) zdecydował z kolei o wyodrębnieniu w ramach prawa karnego prawa wykroczeń. Jest ono bowiem zbiorem norm prawnych regulujących odpowiedzialność karłą za zachowania o niższym stopniu wskazanej szkodliwości od stopnia owej szkodliwości znamionującego zachowania będące przestępstwami. 12

Materiałne prawo wykroczeń zawarte jest w **ustawie z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń** (Dz.U. z 2023 r. poz. 2119 ze zm.), w której określono, jakie zachowania są wykroczeniami, jakie kary oraz inne środki grożą za ich popełnienie, oraz wskazano zasady rządzące pociąganiem sprawcy wykroczenia do odpowiedzialności karnej (odpowiedzialności za wykroczenie) za jego popełnienie. **Procesowe prawo wykroczeń** określono natomiast w **ustawie z 24.08.2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia** (Dz.U. z 2024 r. poz. 977 ze zm.). 13

4. Podział na prawo karne międzynarodowe i międzynarodowe prawo karne

Spotykamy w nauce o prawie karnym podziałem tego prawa jest też wyodrębnianie w jego obrębie prawa karnego międzynarodowego i międzynarodowego prawa karnego, a więc tych fragmentów prawa karnego, które związane są z szeroko rozumianym aspektem międzynarodowym (obcym). Podział ten dokonywany jest według **kryterium podmiotu tworzącego owe prawa**. 14

Prawo karne międzynarodowe tworzy **prawodawca krajowy**, skutkiem czego należy ono wyłącznie do krajowego systemu prawnego. W skład tego prawa wchodzi w szczególności 15

gólności zawarte w rozdziale XIII k.k. normy prawne statuujące reguły odpowiedzialności karnej za przestępstwa popełnione za granicą oraz zawarte w dziale XIII k.p.k. normy prawne regulujące postępowanie w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych.

- 16 **Międzynarodowe prawo karne** jest natomiast **częścią międzynarodowego prawa publicznego**, a więc tym fragmentem krajowego systemu prawnego, który wchodzi w skład tego systemu na skutek stosownych **umów międzynarodowych** zawieranych przez państwa będące członkami społeczności międzynarodowej.
- 17 Do międzynarodowego prawa karnego zalicza się najczęściej normy prawa międzynarodowego zawarte w wielostronnych umowach międzynarodowych dotyczących **praw człowieka**, w których formułuje się założenia, które powinny być respektowane przez sygnatariuszy tych umów zarówno przy tworzeniu przez nich krajowych regulacji prawnokarnych, jak i przy ich stosowaniu.

Umowami tego rodzaju są np. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.) oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

- 18 Do międzynarodowego prawa karnego zalicza się również umowy międzynarodowe zobowiązujące poszczególne państwa do kryminalizacji zachowań określanych w nauce o prawie karnym jako **delicta iuris gentium**. W skład międzynarodowego prawa karnego wchodzi także normy prawa międzynarodowego regulujące odpowiedzialność karną za **zbrodnie wojenne** oraz **zbrodnie przeciwko ludzkości i pokojowi**, a więc normy, które w piśmiennictwie prawniczym bywają określane mianem **prawa norymberskiego**. Omawiając pojęcie międzynarodowego prawa karnego, należy ponadto wspomnieć o aktach prawnych związanych z członkostwem Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej, a więc o takich aktach, jak konwencje Rady Europy, dyrektywy, umowy międzynarodowe czy decyzje ramowe, które w istotny sposób kształtują europejską politykę karną i w konsekwencji wpływają na rozwiązania przyjmowane w krajowych systemach prawnokarnych, doprowadzając tym samym do ich wzajemnego zharmonizowania. Fundamentalny w tym zakresie **Traktat z Lizbony** (Dz.Urz. UE C 306 z 2007 r., s. 1), który wszedł w życie 1.12.2009 r., wprowadził możliwość regulowania kwestii prawnokarnych w takich aktach prawnych Unii Europejskiej, jak rozporządzenia, dyrektywy, decyzje i rekomendacje. Warto jednakże zaznaczyć, że kwestia tworzenia nowych typów czynów zabronionych pod groźbą kary oraz wprowadzania do krajowych systemów prawnych kar i innych środków prawnokarnej reakcji nadal pozostaje w rękach ustawodawców krajowych. Unijne akty prawne, zwłaszcza dyrektywy, nie mają bowiem – zasadniczo rzecz biorąc – mocy bezpośrednio wiążącej w systemach prawnych państw członkowskich, gdyż wymagają ze strony tych ustawodawców stosownych, interwencyjnych działań legislacyjnych.

Rozdział III

FUNKCJE PRAWA KARNEGO

Prawo karne, jako z założenia racjonalnie formułowany regulator życia społecznego, którego **celem** jest **utrzymanie porządku prawnego**, pełnić ma wiele wzajemnie komplementarnych funkcji. 19

1. Funkcja sprawiedliwościowa

Pierwszą z nich jest niewątpliwie **funkcja sprawiedliwościowa**, która **odwołuje się do** 20
zakorzenionego w prymitywnych wspólnotach społecznych elementarnego i w pewnym sensie **pierwotnego poczucia (a właściwie żądy) odpłaty adekwatną dolegliwością** temu, kto jako członek tego rodzaju wspólnoty swoim nieakceptowanym przez nią zachowaniem wyrządził zło innemu jej członkowi, członkom lub całej wspólnocie. Właściwe wypełnianie tej funkcji przez organy wymierzające sprawiedliwość w sprawach karnych jest niezwykle istotne, ponieważ prowadzi do ważnego w życiu społecznym zaspokojenia poczucia (pierwotnej, elementarnej) sprawiedliwości. We współczesnych zapatrywaniach na temat omawianej funkcji podkreśla się, że odpłaty dolegliwością za wyrządzone przestępstwem zło nie powinno się jednak postrzegać wyłącznie jako odwetowej reakcji na przestępstwo, lecz również przez pryzmat wywoływanych nią – prewencyjnie zatem nastawionych – jej pozytywnych konsekwencji zarówno w życiu sprawcy (**prewencja indywidualna**), jak i w życiu pozostałych obywateli (**prewencja ogólna**). Już w tym miejscu warto zaznaczyć, że wymiar wskazanej odpłaty jest zabiegiem niezwykle złożonym, wymagającym bowiem m.in. ustalenia rozmiarów stopniowalnych czynników przestępczości ludzkiego zachowania, jakimi są zawinienie sprawcy i karygodność (*in concreto* pojmowana szkodliwość społeczna) jego zachowania się, oraz ich zharmonizowania z wymogami prewencyjnymi i potrzebami w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

2. Funkcja ochronna

- 21 Zarysowana wyżej funkcja sprawiedliwościowa prawa karnego wiąże się ściśle z kolejną funkcją tego prawa – **funkcją ochronną**, która wyraża się – najogólniej mówiąc – w **zabezpieczaniu najcenniejszych dóbr społecznych** przed nieakceptowanymi społecznie zachowaniami się człowieka. Już w tym miejscu warto zaznaczyć, że **prawnokarna ochrona** owych dóbr, np. życia człowieka czy jego zdrowia, **nie ma charakteru totalnego**, ponieważ nie każde naruszenie przez człowieka jego zachowaniem się rzeczonych dóbr oraz nie każde narażenie tych dóbr na niebezpieczeństwo ich naruszenia jest zachowaniem zabronionym pod groźbą kary. Ograniczając się w tym miejscu do obiektywnych warunków uznania zachowania określonego rodzaju za czyn zabroniony, wystarczy wspomnieć o wymogu naruszenia reguł ostrożności, który w prawie karnym odgrywa rolę wstępnego warunku normowania. W konsekwencji oznacza to, że czynem zabronionym może być tylko takie zachowanie, którym jego podmiot naruszył obowiązujące w społecznym obrocie z chronionym dobrem społecznym reguły ostrożnego (właściwego, adekwatnego) postępowania z tym dobrem.

Nie będzie zatem objęte prawnokarną ochroną naruszenie zdrowia pacjenta, które nastąpiło w wyniku zabiegu dokonanego przez lekarza zgodnie z regułami sztuki medycznej.

- 22 Ochrona, którą zapewniać ma prawo karne, nie ma charakteru absolutnego także z tego powodu, że nie przyznaje się jej wszystkim dobrom społecznym, lecz jedynie tym, którym prawodawca przypisuje najwyższe wartości w przyjmowanym przez niego systemie aksjologicznym. Omawiane zawężenie przedmiotu prawnokarnej ochrony wynika przede wszystkim ze słusznego przekonania, według którego ingerencja dotkliwym środkiem prawa karnego powinna mieć miejsce jedynie w przypadku zachowań zasługujących na taką ingerencję, co z kolei ma związek z zasadnym postrzeganiem **prawa karnego jako instrumentu *ultima ratio***, a więc uruchamianego w ostateczności, znajdującego się bowiem na samym końcu przysługującego państwu arsenału środków prawnej reakcji na szkodliwe społecznie zachowania się człowieka.
- 23 Funkcja ochronna prawa karnego realizowana jest w wielu wymiarach. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę, że poprzez zawarte w przepisach tego prawa normy prawne, które wskazują, jakie zachowania są zabronione pod groźbą kary, prawo to, sugestynnie wpływając na wolę adresatów tych norm, stymuluje ich do przestrzegania wymienionych norm. Zakładany efekt stymulacyjny oddziaływania rzeczonych norm – które nazywamy prawnokarnymi normami sankcjonowanymi – jest wzmacniany groźbą zastosowania prawnokarnych środków przymusu państwowego (zwłaszcza kar), aktualizowanych w razie stwierdzenia określonego przekroczenia wyżej przywołanych norm. Omawiany wymiar ochronnej funkcji prawa karnego bezpośrednio wiąże się z **ogólnoprewencyjną rolą prawa karnego**, która jako zwrócona ku przyszłości ma odstręczać adresatów prawnokarnych norm sankcjonowanych od ich przekraczania.

Internalizacji przyjmowanego przez normodawcę systemu aksjologicznego służy też ochronna funkcja prawa karnego realizowana w procesie aplikowania sprawcy czynu zabronionego środków prawnokarnej reakcji na czyn tego rodzaju. **Kara** wymierzana sprawcy przestępstwa nie jest bowiem w nowocześnie postrzeganym modelu prawnokarnej reakcji na przestępne przekroczenie prawnokarnej normy sankcjonowanej zanurzona w przeszłości i tym samym pojmowana jako prymitywnie definiowana odpłata złem za zło, lecz przede wszystkim **jest ona środkiem prospektywnego, gdyż reedukacyjnego, oddziaływania na intelektualno-psychiczną konstrukcję skazanego w kierunku wykształcenia w nim pożądanego społecznie systemu aksjologicznego, mającego skutecznie powstrzymywać go od popełniania czynów zabronionych**. Istotne jest również to, że tego **indywidualno-prewencyjnego wymiaru** realizowania funkcji ochronnej nie ogranicza się współcześnie jedynie do wskazanego oddziaływania. Zastosowany w konkretnej sprawie karnej środek prawnokarnej reakcji na przestępstwo powinien bowiem za każdym razem wywoływać **rezonans społeczny**, co oznacza, że także za jego pośrednictwem, a więc za pośrednictwem środka wymierzanego, a nie wyłącznie grożącego, powinny być zaspokajane doniosłe potrzeby ogólnoprewencyjne mające na celu powstrzymywanie pozostałych członków społeczeństwa od popełniania czynów zabronionych.

3. Funkcja gwarancyjna

Niezwykle doniosłą funkcją prawa karnego jest jego **funkcja gwarancyjna**, która **ma zabezpieczać jednostkę przed arbitralnym działaniem ze strony aparatu przymusu państwowego**. Funkcję tę tradycyjnie wiąże się z oświeceniowymi, racjonalnie uargumentowanymi zasadami *nullum crimen sine lege* oraz *nulla poena sine lege*, a więc z zasadami, które głoszą, że bez ustawy nie ma ani przestępstwa, ani kary.

3.1. Zasada *nullum crimen sine lege*

Zasadę *nullum crimen sine lege* często rozбивa się na pomniejsze zasady, wyróżniając pośród nich zasady: *nullum crimen sine lege scripta*, *nullum crimen sine lege certa* oraz *nullum crimen sine lege stricta*.

3.1.1. Zasada *nullum crimen sine lege scripta*

Poprzez zasadę *nullum crimen sine lege scripta* wyraża się postulat, aby **źródłem przepisów prawnokarnych** określających zabronienie pod groźbą kary zachowania określonego rodzaju był **akt prawny rangi ustawowej**.

- 28 Ten zaadresowany do normodawcy karnego postulat sformalizowano w polskim systemie prawnym zarówno w Kodeksie karnym – w art. 1 § 1, jak i w postaci bardziej rozbudowanej w Konstytucji RP – w art. 42 ust. 1 (niekiedy twierdzi się, że uczyniono to również w jej art. 31 ust. 3 lub w art. 87, rozpatrywanym wówczas łącznie z jej art. 92 ust. 1), nadając mu tym samym charakter normatywny, wyrażający kompetencję do stanowienia przepisów prawnokarnych wyłącznie w akcie prawnym wskazanej rangi. Za sprawą przywołanego przepisu konstytucyjnego i przyjętego w Konstytucji RP systemu źródeł prawa źródłem omawianych przepisów prawnokarnych może być **nie tylko ustawa, lecz także** – po spełnieniu warunków określonych w art. 91 Konstytucji RP – **ratyfikowana umowa międzynarodowa oraz stosowny akt prawny organizacji międzynarodowej**.
- 29 Należy ponadto zaznaczyć, że wypływający z omawianej zasady wymóg określania zachowania jako zabronionego pod groźbą kary w akcie prawnym rangi ustawowej doznaje jednak w polskim systemie prawnym ograniczenia, które wynika z ugruntowania w tym systemie – za sprawą art. 42 ust. 1 Konstytucji RP – tzw. **klauzuli norymberskiej**, dopuszczającej możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej za zachowanie, które w momencie jego popełnienia nie było określone jako zabronione pod groźbą kary ani w ustawie, ani w umowie międzynarodowej, ani w stosownym akcie prawnym organizacji międzynarodowej, ale było przestępstwem w myśl ogólnych zasad prawa uznanych przez społeczność międzynarodową lub czynem zagrożonym karą według ogólnych zasad uznanych przez narody cywilizowane. W zdaniu drugim przywołanego przepisu konstytucyjnego wskazano bowiem, że wyartykułowana w zdaniu pierwszym tego przepisu zasada – odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia – nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego. O tym, że w przywołanym zdaniu drugim art. 42 ust. 1 Konstytucji RP ujęto i uformowano tzw. klauzulę norymberską, przekonuje argument, według którego zdanie to sformułowano, wzorując się na rozwiązaniach przyjętych w: 1) art. 15 ust. 2 MPPOiP, zgodnie z którym „nic w niniejszym artykule nie ogranicza sądzenia i karania jakiegokolwiek osoby za jakikolwiek czyn lub zaniechanie, które w chwili ich popełnienia stanowiły przestępstwo w myśl ogólnych zasad prawa uznanych przez społeczność międzynarodową”, i w 2) art. 7 ust. 2 EKPC, w którym z kolei wskazano, że „niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w sądzeniu i karaniu osoby winnej działania lub zaniechania, które w czasie popełnienia stanowiły czyn zagrożony karą według ogólnych zasad uznanych przez narody cywilizowane”.
- 30 W obszarze doniosłych zagadnień pojawiających się na gruncie zasady *nullum crimen sine lege scripta* pojawia się też pytanie o to, czy w wymienionych wyżej źródłach prawa, jakimi są ustawa, umowa międzynarodowa i stosowny akt prawny organizacji międzynarodowej, określenie zabronionego pod groźbą kary zachowania powinno być zupełne. W pierwszej kolejności, aby oczyścić pole rozważań, należy zwrócić uwagę, że pytanie o wskazaną **zupełność** wymienionych źródeł nie jest pytaniem o ich **wyłączność**

w zakresie określania zabronienia pod groźbą kary zachowań określonego rodzaju. Kompetencja do zabrania pod groźbą kary zachowań określonego rodzaju jest kompetencją do dokonania tej czynności wyłącznie w ustawie, umowie międzynarodowej i w stosownym akcie prawnym organizacji międzynarodowej.

Problem zaansowanej zupełności owych źródeł, jako zakresowo (kategorialnie) odmienny od kwestii wyżej określonej ich wyłączności, sprowadza się zatem do sporu o to, czy dokonane we wspomnianych źródłach określenie zabronionego pod groźbą kary zachowania może być – na zasadzie odesłań wyraźnych lub milczących – doprecyzowane w przepisach aktów prawnych rangi podstawowej, jakimi są rozporządzenia, akty prawa miejscowego czy inne obowiązujące w obrocie prawnym akty o charakterze normatywnym (np. są nimi ogólne warunki umów ubezpieczeniowych). W sporze tym, kierując się względami pragmatyczno-funkcjonalnymi, a także niewątpliwymi zaletami syntetycznej formuły blankietowego wówczas przepisu rangi ustawowej, należy stanąć na stanowisku, że doprecyzowanie to jest dopuszczalne. W tym ujęciu przepisy aktów podstawowych spełniałyby zatem w procesie odtwarzania prawnokarnej normy sankcjonowanej, wysłowionej wówczas blankietowo w przepisie rangi ustawowej, rolę przepisów uadekwatniających jej treść; byłyby one przepisami modyfikującymi (tzw. modyfikatorami) przepis rangi ustawowej, z którym – traktowanym na tym etapie odtwarzania interesującej nas normy jako centralny – współwyznaczałyby treść blankietowo w nim określonej normy sankcjonowanej zakazującej pod groźbą kary zachowania określonego rodzaju.

31

3.1.2. Zasada *nullum crimen sine lege certa*

Poprzez zasadę *nullum crimen sine lege certa* wyraża się natomiast – znów zaadresowany do normodawcy karnego (a właściwie do działającego w jego imieniu redaktora tekstu prawnego) – **postulat możliwie precyzyjnego (jednoznacznego) opisu zachowania zabronionego pod groźbą kary**. Mimo niewątpliwie gwarancyjnej roli owego postulatu wskazać trzeba, że jest on przede wszystkim konsekwencją definiowania wszelkiej normy prawnej jako wyrażenia językowego możliwie jednoznacznie określającego treść jej syntaktycznych elementów, którymi – w dominującym ujęciu – są: adresat normy, okoliczności, w których norma znajduje zastosowanie (ewentualnie okoliczności, w których normę można przekroczyć), operator deontyczny (normatywny) zakazu/nakazu oraz normowane normą zachowanie. Definitywny wymóg dokładnego treściowego określenia owych elementów jest wynikiem spostrzeżenia, że tylko tak ujętym wyrażeniem można skutecznie realizować sugestywną funkcję oddziaływania normy na zachowania się jej adresatów. Precyzyjne ujęcie w tekście prawnym elementów syntaktycznych normy zabraniającej pod groźbą kary zachowania określonego rodzaju – elementów określanych w nauce o prawie karnym mianem znamion typu czynu zabronionego – ma i ten niezaprzeczalny walor, że ogranicza liczbę wchodzących w rachubę rezultatów ich wykładni, zmniejszając tym samym pole niepożądanego w prawie karnym luzu interpretacyjnego,

32

otwierającego drogę do przyjmowania niekorzystnego dla adresata tej normy wyniku interpretacyjnego. Postulat możliwie precyzyjnego ujęcia w tekście prawnym znamion typu czynu zabronionego pod groźbą kary, nazywany często postulatem maksymalnej ich określoności, jest siłą konieczności postulatem idealizacyjnym, co wynika z faktu, że język tekstów prawnych bazuje na polisemicznych terminach języka powszechnego (ogólnego), a więc terminach, którym w języku tym przypisuje się często nie jedno, lecz wiele znaczeń. Trzeba też zdawać sobie sprawę, że osiągnięciu jednoznaczności opisu znamion typu czynu zabronionego stoją na przeszkodzie dwa inne, i w tym sensie konkurencyjne, postulaty redagowania tekstu prawnego, mianowicie dążenia do jego komunikatywności (zrozumiałości, jasności) dla jak największej liczby jego adresatów oraz dążenia do możliwie syntetycznej formuły jego ujęcia.

3.1.3. Zasada *nullum crimen sine lege stricta*

- 33 Poprzez zasadę *nullum crimen sine lege stricta* zwykło się natomiast wyrażać tezę o **niedopuszczalności** (a niekiedy nawet o **zakazie**) **posługiwania się w procesie wykładni przepisów prawnokarnych analogią i wykładnią rozszerzającą na niekorzyść sprawcy**. Niedopuszczalność wskazanych zabiegów interpretacyjnych wynika z braku obowiązywania w polskim systemie prawnym stosownych norm kompetencyjnych, mocą których przyznawano by organom stosującym prawo karne kompetencje do posługiwania się takimi zabiegami w procesie egzekucji jego przepisów. O zaadresowanym do tych organów zakazie podejmowania omawianych czynności interpretacyjnych w toku przeprowadzanego przez nie procesu wykładni przepisów prawnokarnych decyduje natomiast obowiązywanie stosownych norm zakazujących, których przykładem jest prawnokarne sankcjonowana zawarta w art. 231 § 1 k.k., która zakazuje pod groźbą kary funkcjonariuszowi publicznemu umyślnego przekraczania przysługujących mu uprawnień oraz niedopełniania ciążących na nim obowiązków.
- 34 Brak odpowiednich norm kompetencyjnych upoważniających do stosowania analogii i wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy oraz obowiązywanie właściwych norm, zakazujących wykorzystywania w toku wykładni przepisów prawa karnego omawianych czynności, opiera się na głębokim, uargumentowanym wieloma słusznociowymi racjami uzasadnieniu aksjologicznym.

Jedną z tych racji jest argument odwołujący się do podziału władzy, że podmiot stosujący prawo karne nie może wkraczać w kompetencje prawotwórcze przyznane wyłącznie organom władzy prawodawczej. Nie ulega bowiem wątpliwości, że stosowanie analogii i wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy prowadzi do aktu prawotwórstwa. Jeśliby ograniczać podejmowanie wskazanych czynności interpretacyjnych do procesu odtwarzania prawnokarnej normy sankcjonowanej zawartej w określonym przepisie prawa karnego, to ich zastosowanie przede wszystkim prowadziłoby do odtworzenia

normy o zbyt szeroko określonym zakresie jej zastosowania lub zbyt szeroko określonym zakresie jej normowania.

Z powyższego wynika zatem, że omawiane niedozwolone w prawie karnym czynności interpretacyjne prowadziłyby do możliwości aktualizowania prawnokarnej normy sankcjonującej (normą tą jest norma, która swoim obowiązywaniem przesądza o obowiązywaniu prawnokarnej normy sankcjonowanej, nakazuje organowi wymierzającemu sprawiedliwość w sprawach karnych wymierzyć karę temu, kto w określonych w jej zakresie zastosowania warunkach przekroczył sprzężoną z nią funkcjonalnie normę sankcjonowaną) w przypadkach, gdy człowiek albo nie przekroczył żadnej prawnokarnej normy sankcjonowanej (nie wypełnił znamion żadnego typu czynu zabronionego), albo przekroczył jakąś normę sankcjonowaną w prawie karnym (wypełnił znamiona jakiegoś typu czynu zabronionego), ale inną niż ta, którą na skutek zastosowania omawianych zabiegów interpretacyjnych zdecydowano się mu przypisać. 35

Można mówić o dwóch rodzajach **analogii** – analogii *legis* oraz analogii *iuris*. 36

Analogia legis to czynność interpretacyjna, którą zalicza się do funkcjonalnych reguł wykładni tekstu prawnego. Realizować ją można według **dwóch typów wnioskowań**: wnioskowania **według argumentu *a simili*** albo wnioskowania **według argumentu *a contrario***. W procesie stosowania prawa karnego stosunkowo najczęściej omawianą analogię realizuje się według wnioskowania *a simili*, czyli z podobieństwa, kiedy to sąd uznaje, że dane zachowanie jest zabronione pod groźbą kary na skutek jego podobieństwa do zachowania faktycznie zabronionego pod groźbą kary.

Z kolei **analogia iuris** to czynność inferencyjna, która na podstawie spostrzeżenia, że wiele norm prawnych bezspornie zakodowanych w przepisach prawnych można uznać za uzasadnione aksjologicznie przez pewną ocenę lub zespół ocen, umożliwia wyinferowanie obowiązywania z tych norm innej normy, wprowadzie bezspornie niezakodowanej w tekście prawnym, ale mającej uzasadnienie aksjologiczne w tej samej ocenie lub zespole ocen. Przykładem użycia rzeczony analogii w procesie stosowania prawa karnego jest uznanie przez sąd rozpatrywanego zachowania za zabronione pod groźbą kary na tej tylko podstawie, że cechuje się ono takim ładunkiem społecznej szkodliwości, jaki znamionuje zachowania faktycznie zabronione pod groźbą kary. 37

Z **wykładnią rozszerzającą na niekorzyść sprawcy** mamy natomiast do czynienia wówczas, gdy organ stosujący prawo karne przełamuje jednoznaczny rezultat wykładni językowej, nie mając do tego należytego uzasadnienia aksjologicznego, np. odwołującego się do zachowania założeń dotyczących spójności systemu wartości przypisywanych normodawcy karnemu. Najczęściej omawianą wykładnię wiąże się w prawie karnym z rozszerzającą egzegezą znamion typu czynu zabronionego, a więc z praktyką nadawania im znaczenia wyznaczającego znacznie większą liczbę ich desygnatów od znaczenia przypisywanego im w języku prawnym, prawniczym lub powszechnym. 38

3.2. Zasada *nulla poena sine lege*

- 39 Drugą główną zasadą o proveniencji uzasadnionej względami gwarancyjnymi jest zasada *nulla poena sine lege*. Wyraża ona myśl, że **nie ma kary bez ustawy**. I tę zasadę można rozbić na pomniejsze, precyzyjniej określające jej treść, zasady: *nulla poena sine lege scripta*, *nulla poena sine lege certa* oraz *nulla poena sine lege stricta*.

3.2.1. Zasada *nulla poena sine lege scripta*

- 40 Poprzez zasadę *nulla poena sine lege scripta* formułuje się adresowany do normodawcy karnego postulat, aby kary oraz inne środki prawnokarnego reagowania na przekroczenie prawnokarnej normy sankcjonowanej określał on w przepisie prawnym rangi ustawowej. Postulat ten sformalizowano w art. 1 § 1 k.k. oraz w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP, w których organom właściwym do ustanawiania przepisów rangi ustawowej przyznano kompetencję do określania kar kryminalnych tylko w przepisach tej rangi. Przepisami takimi – przypomnijmy – są przepisy zawarte w ustawie, ratyfikowanej umowie międzynarodowej oraz w stosownym akcie organizacji międzynarodowej. Tak samo jak w przypadku zasady *nullum crimen sine lege scripta* wyjątkiem od zasady *nulla poena sine lege scripta* jest tzw. **klauzula norymberska**, która z założenia zakłada możliwość wymierzenia kary wcześniej nieokreślonej w przepisie prawnym rangi ustawowej.

3.2.2. Zasada *nulla poena sine lege certa*

- 41 Poprzez zasadę *nulla poena sine lege certa* artykułuje się skierowane do normodawcy karnego zalecenie, aby kary i inne środki prawnokarnej reakcji były określone przezeń w tekście prawnym **w sposób możliwie precyzyjny**, ograniczający tym samym decyzyjność organów wymierzających sprawiedliwość w sprawach karnych w procesie ich wymiaru konkretnemu sprawcy określonego czynu zabronionego. Przykładem właściwego wypełniania zalecenia wpływającego z omawianej zasady jest jednoznaczne wyznaczenie granic kary grożącej za popełnienie określonego czynu zabronionego oraz reguł kompetencyjnych umożliwiających sądowi wymierzenie kary poza tymi granicami, a więc w ramach tak zwanego nadzwyczajnego jej łagodzenia oraz w ramach nadzwyczajnego jej obostrzenia. To, że grożąca kara ma granice dolną i górną, sprawia, że jest ona **sankcją względnie oznaczoną**, która daje sądowi dużo większe możliwości dobrania adekwatnej kary – w przeciwieństwie do sankcji bezwzględnie oznaczonej, a więc sztywnej (punktowej), niemającej bowiem granic.

3.2.3. Zasada *nulla poena sine lege stricta*

Z kolei poprzez zasadę *nulla poena sine lege stricta* wyraża się myśl o **niedopuszczalności oraz zakazie analogii i wykładni rozszerzającej w procesie wymiaru kary i innych środków prawnokarnego reagowania**. Odwołując się do wyrażonych już wcześniej, a mających tu odpowiednie zastosowanie, uwag odnośnie do wskazanych czynności interpretacyjnych przy okazji omawiania zasady *nullum crimen sine lege stricta*, trzeba wskazać, że sąd – zasadniczo rzecz biorąc – przy wymiarze kary związany jest obowiązaniem stosownej normy sankcjonującej, która nakazuje mu wymierzanie kary w ściśle określonych granicach, których rozmiar jest co do zasady wyznaczany brzmieniem przepisu określającego znamiona popełnionego przez sprawcę czynu zabronionego; przepisu zawierającego przekroczoną zachowaniem się sprawcy prawnokarną normę sankcjonowaną. Każde odstępstwo sądu od zrealizowania adresowanej doń normy sankcjonującej musi mieć umocowanie w przyznanych mu kompetencjach do dokonania owego odstępstwa. Zarówno analogia, jak i wykładnia rozszerzająca w procesie wymiaru kary to czynności, do podjęcia których sąd nie został mocą stosownych norm kompetencyjnych upoważniony. Z mocy prawnokarnych norm sankcjonowanych zawartych w art. 231 § 1 k.k. wskazane czynności są ponadto czynami zabronionymi. Najczęściej przywoływanym przykładem naruszenia przez sąd zasady *nulla poena sine lege stricta* jest wymierzenie kary, której wcześniej nie określono w ustawie. Generalizując, można przyjąć, że najczęstszym skutkiem, skądinąd bardzo rzadkich, przypadków stosowania analogii i wykładni rozszerzającej w procesie wymiaru kary jest nieprawidłowe zastosowanie faktycznie obowiązującej prawnokarnej normy sankcjonującej lub innej prawnokarnej normy kompetencyjnej przyznającej sądowi kompetencję do wymierzenia kary.

42

3.3. Zasada *lex severior retro non agit*

Realizację gwarancyjnej funkcji prawa karnego umożliwia obowiązywanie zasady *lex severior retro non agit* (wiązanej lub utożsamianej często z zasadą *nullum crimen sine lege praevia*), a więc zasady, która, ujmując rzecz w pewnym uproszczeniu, oznacza **niedopuszczalność retroaktywnego (wstecznego) stosowania określonych prawnokarnych norm sankcjonujących**.

43

Niedopuszczalność ta dotyczy w zasadzie dwóch sytuacji. Pierwszej, kiedy to w momencie popełnienia zachowania zachowanie to nie było czynem zabronionym, oraz drugiej, kiedy zachowanie się było wprawdzie w momencie jego popełnienia zachowaniem zabronionym pod groźbą kary, ale było zagrożone karą łagodniejszą od kary przewidzianej w później ustanowionej normie sankcjonującej. W tej pierwszej sytuacji chodzi więc o niedopuszczalność retroaktywnego wprowadzania karalności, natomiast w tej drugiej – o niedopuszczalność retroaktywnego zaostrzania karalności.

- 44 Zasada *lex severior retro non agit* ma swoje normatywne umocowanie w art. 1 § 1 k.k., w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP, a także w art. 7 EKPC i w art. 15 MPPOiP. Niekiedy również wyprowadza się ją z art. 2 Konstytucji RP, odtwarzając ją z zasady zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez państwo prawa.
- 45 W polskim prawie karnym zasadę *lex severior retro non agit* niejednokrotnie przełamano. Uczyniono to w następujących aktach prawnych:
- w dekreście z 31.08.1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. z 1946 r. Nr 69, poz. 377 ze zm.),
 - w dekreście z 22.01.1946 r. o odpowiedzialności karnej za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego (Dz.U. Nr 5, poz. 46),
 - w dekreście z 28.06.1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępstwo od narodowości polskiej w czasie wojny 1939–1945 r. (Dz.U. Nr 41, poz. 237 ze zm.),
 - oraz w dekreście z 12.12.1981 r. o stanie wojennym (Dz.U. Nr 29, poz. 154 ze zm.).

Przełamanie przez sąd zaadresowanej do niego zasady *lex severior retro non agit* może być potraktowane jako popełnienie określonego w art. 231 § 1 k.k. czynu zabronionego pod groźbą kary.

4. Funkcja kompensacyjna

- 46 Doniosłą funkcją prawa karnego jest również jego funkcja kompensacyjna, której głównym założeniem jest idea, aby **sprawca przestępstwa po jego popełnieniu podjął próbę naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody lub krzywdy** i poprzez tego rodzaju próbę niwelował wywołany swoim przestępnym zachowaniem konflikt z pokrzywdzonym.
- 47 Idea ta – propagowana m.in. w programach tzw. sprawiedliwości naprawczej – pozostaje w ścisłym związku ze sprawiedliwościową funkcją prawa karnego, jej faktyczna realizacja w konkretnej sprawie karnej w istotny bowiem sposób przyczynia się do zaspokojenia społecznego poczucia sprawiedliwości. Omawiana funkcja kładzie więc nacisk na aspekt likwidowania przez sprawcę następstw przestępstwa. Naprawieniu szkody i krzywdy wyrządzonej przestępstwem służą środki konsensualnego rozstrzygania sporów, wśród których kluczową rolę odgrywa mediacja między pokrzywdzonym a sprawcą przestępstwa, do przeprowadzenia której organ procesowy powinien dążyć. Bezpośrednim zaś wyrazem realizowania przez prawo karne funkcji kompensacyjnej są określone w art. 46 k.k. środki kompensacyjne w postaci obowiązków naprawienia szkody i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę.

Literatura do części pierwszej

Andrejew I., *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1989; **Andrejew I.**, **Lernell L.**, **Sawicki J.**, *Prawo karne Polski Ludowej*, Warszawa 1954; **Andrejew I.**, **Świda W.**, **Wolter W.**, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973; **Bafia J.**, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1989; **Bafia J.**, **Mioduski K.**, **Siewierski M.**, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1987; **Beccaria C.**, *O przestępstwach i karach*, Warszawa 1980; **Bogucka I.**, *O pojęciu „funkcja prawa”*, PiP 1990/9; **Bojarski M.**, *Kodyfikacja prawa o wykroczeniach – problem zmian merytorycznych czy tylko techniczno-legislacyjnych* [w:] *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70. urodzin Profesora Andrzeja J. Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009; **Bojarski M.**, **Giezek J.**, **Sienkiewicz Z.**, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2010; **Bojarski T.**, *Podręczny komentarz do kodeksu karnego*, Kraków 1998; **Bojarski T.**, *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2008; **Bojarski T.**, *Typizacja przestępstw i zasada nullum crimen sine lege (wybrane zagadnienia)*, AUMCS 1997, t. 24; **Borucka-Arctowa M.**, *Poglądy na społeczne funkcje prawa w świetle badań empirycznych*, PiP 1981/5; **Buchała K.**, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1989; **Buchała K.**, **Ćwiąkański Z.**, **Szewczyk M.**, **Zoll A.**, *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, Warszawa 1994; **Buchała K.**, **Kubicki L.**, *Zasady odpowiedzialności karnej w przyszłej konstytucji*, PiP 1987/10; **Buchała K.**, **Zoll A.**, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego*, Kraków 1998; **Buchała K.**, **Zoll A.**, *Polskie prawo karne*, Warszawa 1997; **Cieślak M.**, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994; **Cyprian T.**, **Sawicki J.**, *Prawo norymberskie. Bilans i perspektywy*, Warszawa 1940; **Dębski R.**, *O przepisach blankietowych w prawie karnym. Uwagi wprowadzające*, Acta Universitatis Lodzensis 1991, Folia Iuridica 47; **Dębski R.**, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995; **Dębski R.**, *Uwagi o konstytucyjnym ujęciu zasady „nullum crimen sine lege”*, PiP 1992/5; **Dębski R.**, *Zasada nullum crimen sine lege i postulat wyłączności ustawy*, Acta Universitatis Lodzensis 1992, Folia Iuridica 50; **Dietrich M.**, **Namysłowska B.**, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2003; **Gardocki L.**, *Ostatnie nowelizacje kodeksu karnego w świetle zasady określoności przestępstwa* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012; **Gardocki L.**, *Prawo karne*, Warszawa 2011; **Gardocki L.**, *Typowe zakłócenia funkcji zasady nullum crimen sine lege*, „Studia Iuridica” 1982/10; **Gardocki L.**, *Uprozczone formy penalizacji*, PiP 1975/8–9; **Gardocki L.**, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990; **Gardocki L.**, *Zarys prawa karnego międzynarodowego*, Warszawa 1985; **Gardocki L.**, *Zasada nullum crimen sine lege a akty normatywne naczelných organów administracji*, PiP 1969/3; **Gardocki L.**, *Zasada nullum crimen sine lege certa we współczesnym polskim prawie karnym* [w:] *A. Dębiński, M. Gałązka, R. Hałas, K. Wiak, Hominum causa omne ius constitutum est. Księga jubileuszowa ku czci Profesor Alicji Grześkowiak*, red. K. Wiak, Lublin 2006; **Glaser S.**, *Polskie prawo karne w zarysie*, Kraków 1933; **Grześkowiak A.**, *Nullum crimen, nulla poena sine lege poenali anteriori* [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Wrocław 1991; **Grześkowiak A.**, *Prawo karne wartości. Wybrane problemy* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012; **Gubiński A.**, *Zasady prawa karnego*, Warszawa 1996; **Hube R.**, *Ogólne zasady nauki prawa karnego*, Warszawa 1830; **Indecki K.**, **Liszewska A.**, *Prawo karne materialne. Nauka o przestępstwie, karze i środkach penalnych*, Warszawa 2002; **Kaczmarek T.**, *Materialne objaśnienie przestępstwa* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012; **Kalitowski M.**, **Sienkiewicz Z.**, **Szumski J.**, **Tyszkiewicz L.**, **Wąsek A.**, *Kodeks karny. Komentarz*, t. 2, Gdańsk 1999; *Kodeks karny. Część ogólna*

na. Komentarz, red. **J. Giezek**, Warszawa 2007; *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. **G. Rejman**, Warszawa 1999; *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1, red. **A. Zoll**, Warszawa 2007; *Kodeks karny. Komentarz*, red. **M. Filar**, Warszawa 2010; *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, *Komentarz do art. 1–31*, red. **M. Królikowski**, **R. Zawłocki**, Warszawa 2010; *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 2, *Komentarz do art. 32–116*, red. **M. Królikowski**, **R. Zawłocki**, Warszawa 2010; *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, red. **M. Mozgawa**, Kraków 2006; **Krzymuski E.**, *System prawa karnego*, Kraków 1921; **Krzymuski E.**, *Wykład prawa karnego*, Kraków 1901; **Kubicki L.**, *Nowa kodyfikacja karna a Konstytucja RP*, PiP 1998/9–10; **Kunicka-Michalska B.**, *Zasada nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege w świetle norm międzynarodowych* [w:] *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka*, red. S. Waltoś, Kraków 1993; **Kunicka-Michalska B.**, *Zasady odpowiedzialności karnej. Art. 1 § 1 i 2, art. 3–7 KK. Komentarz*, Warszawa 2006; **Lernell L.**, *Wykład prawa karnego. Część ogólna*, Warszawa 1961; **Leszczyński J.**, *O pragmatyzmie i filozofii prawa karnego*, PiP 1977/11; **Liszt F. von**, *Der Zweckgedanke im Strafrecht*, „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft” 1883/3; **Lubelski M.**, *Kwestia odwołań do konstytucyjnej zasady proporcjonalności przy stanowieniu i wykładni norm prawa karnego* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012; **Majewski J.**, *O wybranych pojęciach odpowiedzialności karnej* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012; **Makarewicz J.**, *Einführung in die Philosophie des Strafrechts*, Stuttgart 1906; **Makarewicz J.**, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938; **Makarewicz J.**, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Lwów–Warszawa 1919; **Makarewicz J.**, *Prawo karne ogólne*, Kraków 1914; **Makarewicz J.**, *Realizm w prawie karnem*, RPEiS 1933/4; **Makarewicz J.**, *Zasady polskiego prawa karnego*, RPEiS 1932/2; **Makowski W.**, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1932; **Makowski W.**, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 1920; **Marek A.**, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007; **Marek A.**, *Niedokończona reforma prawa wykroczeń* [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Flieger, Lublin 2011; **Marek A.**, *Prawo karne*, Warszawa 2011; **Mąciór W.**, *Zasady odpowiedzialności karnej w projekcie kodeksu karnego z 1995 r.*, PiP 1996/6; **Michalska A.**, **Wronkowska S.**, *Zasady tworzenia prawa*, Poznań 1980; **Peiper L.**, *Komentarz do kodeksu karnego*, Kraków 1933; **Pilch A.**, *Między ochroną a wolnością: granice prawa karania w przestępstwach abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012; **Podgórecki A.**, *Krytyka metodologicznych założeń projektu kodeksu karnego*, PiP 1963/4; **Pohl Ł.**, *O skutkach prawnych uchylenia przepisów wykonawczych precyzujących znamiona wykroczeń określonych w przepisach art. 54 i art. 116 § 1 i 2 Kodeksu wykroczeń oraz o zagadnieniu dopuszczalności wyłączenia zastosowania zasady lex mitior retro agit na gruncie ustawy epizodycznej* [w:] *Ius redigere in artem. Księga XXX-lecia Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości*, red. M. Romanowski, P. Sobczyk, M. Wielec, Warszawa 2022; **Pomorski S.**, *Amerykańskie common law a zasada nullum crimen sine lege*, Warszawa 1969; *Prawo karne*, red. **A. Grześkowiak**, Warszawa 2009; *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. **T. Dukiet-Nagórska**, Warszawa 2010; *Prawo karne materialne. Część ogólna*, red. **M. Mozgawa**, Kraków 2006; **Radbruch G.**, *O celu prawa*, RPEiS 1937/3; **Rajzman H.**, *Zarys wykładu prawa karnego*, Rzeszów 1968; **Ratajczak A.**, *Zarys wykładu prawa karnego*, Warszawa 2002; **Rawls J.**, *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1994; **Reinhold J.**, *Zarys prawa karnego obowiązującego na ziemiach polskich*, Warszawa 1920; **Salmonowicz S.**, *Prawo karne oświeconego absolutyzmu. Z dziejów kodyfikacji karnych XVIII–XIX wieku*, Toruń 1966; **Siewierski M.**, *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, Warszawa 1958; **Stefański R.**, *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2008; **Surkont M.**, *Prawo karne*, Bydgoszcz 2001; **Szerer M.**, *Karanie a hu-*

manizm, Warszawa 1964; **Śliwiński S.**, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946; **Śliwowski J.**, *Prawo karne*, Warszawa 1975; **Świda W.**, *Prawo karne*, Warszawa 1982; **Tuleja P.**, **Wróbel W.**, *Konstytucyjne standardy prawa karnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego [w:] Problemy odpowiedzialności karnej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiakalski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994; **Warylewski J.**, *Konstytucyjne zasady odpowiedzialności karnej – próba ujęcia porównawczego [w:] Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010; **Warylewski J.**, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2009; **Waszczyński J.**, *Prawo karne w zarysie. Nauka o karze i innych środkach penalnych*, Łódź 1992; **Waszczyński J.**, *Prawo karne w zarysie. Nauka o ustawie karnej i przestępstwie*, Łódź 1992; **Wąsek A.**, *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Gdańsk 1999; **Wojciechowski J.**, *Kodeks karny. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 2000; **Wojtyczek K.**, *Zasada wyłączności ustawy w sferze prawa represyjnego. Uwagi na gruncie Konstytucji RP*, CzPKiNP 1991/1; **Wolter W.**, *Granice i zakres prawa karania*, PiP 1957/2; **Wolter W.**, *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973; **Wolter W.**, *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego. Część ogólna*, Warszawa 1947; **Wolter W.**, *Wykład prawa karnego na podstawie kodeksu karnego z 1969 r. Część I. Część ogólna. Zeszyt I. Nauka o ustawie karnej i o przestępstwie*, Kraków 1970; **Wolter W.**, *Zarys systemu prawa karnego*, Kraków 1934; **Wolter W.**, *Zasady odpowiedzialności karnej (na tle projektu kodeksu karnego PRL z 1968 r.)*, PiP 1968/4–5; **Wronkowska S.**, *Postulat jasności prawa i niektóre metody jego realizacji*, PiP 1976/10; **Wróbel W.**, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003; **Wróbel W.**, **Zoll A.**, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010; **Wróblewski B.**, *Prawo karne a moralność. Szkoła humanistyczna prawa karnego*, Wilno 1927; **Wróblewski J.**, *Pragmatyczna jasność prawa*, PiP 1988/4; **Zalewski W.**, *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006; **Zieliński M.**, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012; **Ziemiński Z.**, *Problemy podstawowe prawoznawstwa*, Warszawa 1980; **Zoll A.**, *Nowa kodyfikacja karna w świetle Konstytucji*, CzPKiNP 1997/2; **Zoll A.**, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1990, rok XXIII; **Zoll A.**, *Zasada określoności czynu zabronionego pod groźbą kary w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego [w:] Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Warszawa 2006; **Zoll A.**, *Zasady prawa karnego w projekcie Konstytucji*, PiP 1997/3.

Część druga

NAUKA O PRZEPISIE PRAWA KARNEGO

ŹRÓDŁA PRAWA KARNEGO

1. Zasada wyłączności przepisu rangi ustawowej

Źródłem prawa karnego w polskim systemie prawnym może być wyłącznie przepis prawny rangi ustawowej (zasada wyłączności przepisu rangi ustawowej). Wynika to z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP. Jak była już o tym mowa w rozdziale poświęconym funkcjom prawa karnego, przepisem tego typu – za sprawą przyjętego w Konstytucji RP systemu źródeł prawa – jest nie tylko przepis ustawy, lecz także przepis ratyfikowanej umowy międzynarodowej oraz przepis stosownego aktu prawnego organizacji międzynarodowej.

48

Zgodnie z art. 88 Konstytucji RP warunkiem wejścia w życie wymienionych aktów prawnych, a w konsekwencji pełnienia przez nie funkcji źródeł prawa karnego, jest ich stosowne ogłoszenie w odpowiednim urzędowym organie publikacyjnym, którym w przypadku ustaw i umów międzynarodowych jest Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, natomiast w przypadku aktów normatywnych Unii Europejskiej – Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej. Ogłaszaniu źródeł prawa powszechnie obowiązującego poświęcona jest w polskim systemie prawnym ustawa z 20.07.2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1461 ze zm.).

W przypadku źródeł prawa karnego niezwykle istotne jest posługiwanie się przez prawodawcę konstrukcją *vacatio legis*, a więc formułą okresu liczonego od dnia opublikowania aktu prawnego w odpowiednim urzędowym organie publikacyjnym do dnia jego wejścia w życie. Konstrukcja ta umożliwia bowiem obywatelom zapoznanie się z nowym aktem prawnym, co jest szczególnie istotne w przypadku aktów wprowadzających i rozszerzających kryminalizację. I choć prawodawca nie jest zobowiązany do posługiwania się konstrukcją *vacatio legis*, to niestosowanie jej w przypadku źródeł prawa karnego, zwłaszcza wówczas, gdy ich adresaci nie mieli realnej możliwości zapoznania się z nimi, może prowadzić do stwierdzenia ich niezgodności z Konstytucją RP z uwagi na naruszenie zakodowanej w jej art. 2 zasady zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez państwo prawa.

49

- 50 Ujęta w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP, a także w art. 1 § 1 k.k. zasada wyłączności przepisu rangi ustawowej oznacza, że w przepisie tej rangi określony być musi zręb zawartej w nim normy prawnokarnej, np. normy sankcjonowanej, wskazującej, jakiego rodzaju zachowanie jest zabronione pod groźbą kary.

Stwierdzenie, że dany przepis określa zręb normy prawnej, wymaga uprzedniego ustalenia – podejmowanego w rekonstrukcyjnej fazie wykładni tego przepisu – że w przepisie tym określono, choćby nie w pełni precyzyjnie (czynności interpretacyjne mające na celu możliwie jednoznaczne odtworzenie treści elementów syntaktycznych normy realizowane są bowiem w percepcyjnej fazie wykładni tekstu prawnego), co najmniej dwa jej elementy syntaktyczne, tj. zachowanie będące przedmiotem owej normy oraz operator (funktor) deontyczny (normatywny) zakazu, nakazu lub upoważnienia, wskazujący na to, że określone w przepisie zachowanie jest przez zawartą w nim normę zakazane, nakazane lub jest przedmiotem zawartej w owym przepisie normy kompetencyjnej przyznającej określonemu podmiotowi kompetencję do dokonania określonego w analizowanym przepisie doniosłego prawnie zachowania.

- 51 Przepis wskazujący na zręb zawartej w nim normy prawnej doczekał się w literaturze prawniczej wielu określeń. Niekiedy mówi się o nim, że jest on przepisem zrębowo ową normę wysłowiającym lub po prostu przepisem zrębowym, kiedy indziej, że jest on przepisem zasadniczym, przewodnim, wiodącym, podstawowym czy wreszcie kluczowym dla odtworzenia zawartej w nim normy.
- 52 Przepis zrębowy może być przepisem zupełnym albo niezupełnym. Przepis zrębowy jest zupełny, gdy w jego warstwie deskryptywnej da się odszukać wszystkie syntaktyczne elementy normy prawnej. Przepis zrębowy jest natomiast niezupełny, gdy w jego warstwie deskryptywnej brakuje określenia adresata normy lub okoliczności wyznaczających zakres jej zastosowania.
- 53 Warto jeszcze zwrócić uwagę na to, że jeśli w przepisie zrębowym możliwie jednoznacznie określono elementy syntaktyczne normy przesądzające o zrębowości tego przepisu, wówczas przepis ten określa się mianem **przepisu centralnego**. W sytuacji gdy przepis centralny jest przepisem zrębowym niezupełnym, jego centralność jest z założenia niepełna, wobec czego przepis taki określa się mianem **niepełnego przepisu centralnego**. W przypadku natomiast, gdy przepis centralny jest przepisem zrębowym zupełnym, jego centralność może być pełna, skutkiem czego przepis taki określa się wówczas mianem **pełnego przepisu centralnego** (może być jednak tak – co zresztą jest regułą – że przepis zrębowy zupełny jest niepełnym przepisem centralnym).

2. Problem przepisów blankietowych

Powyższy wywód o zrębowości i centralności przepisów wyrażających normy prawno- 54
karne w kontekście problematyki źródeł prawa karnego nabiera szczególnej ostrości i znaczenia na gruncie przepisów określających znamiona typu czynu zabronionego pod groźbą kary w sposób blankietowy, wymuszający wypełnienie blankietowo ujętego znamienia stosownym, z reguły milczącym, odesłaniem do przepisu zawartego w akcie prawnym rangi podstawowej (np. w rozporządzeniu). Przepisy takie określamy mianem **właściwych przepisów blankietowych**, wyróżniamy jeszcze bowiem **niewłaściwe przepisy blankietowe**, przy których blankietowo ujęty element zawarty w nim norm jest precyzowany odesłaniem do innego przepisu rangi ustawowej.

Jak już była o tym mowa w rozdziale poświęconym funkcjom prawa karnego, stanąć 55
należy na stanowisku, że sprecyzowanie blankietowo ujętego w przepisie rangi ustawowej znamienia typu czynu zabronionego przepisem rangi podstawowej, pełniącym wówczas funkcję przepisu uadekwatniającego treściowo znaczenie precyzowanego znamienia, należy uznać za dopuszczalne. Jest ono bowiem uzasadnione względami pragmatyczno-funkcjonalnymi. Zgoda na wskazane odesłania do przepisów rangi podstawowej powoduje, że w prawie karnym nie obowiązuje zasada zupełności źródeł prawa karnego w zakresie jednoznacznego, tj. w pełni precyzyjnego, określania w nich znamion typu czynu zabronionego. Obowiązuje w nim natomiast zasada wyłączności wskazanych źródeł odnośnie do zrębowego wysłowiania w nich norm prawno Karnych. Przepisem zrębowo i (w konsekwencji) centralnie wysłowiającym normę prawnokarną może być więc wyłącznie przepis rangi ustawowej, przepis rangi podstawowej może zaś co najwyżej odgrywać rolę przepisu uzupełniającego i uadekwatniającego treściowo, a więc przepisu jedynie precyzującego sformułowania zawarte już w warstwie deskryptywnej przepisu zrębowego, czyli kluczowego dla odtworzenia owej normy.

3. Ogólna charakterystyka Kodeksu karnego jako głównego źródła polskiego prawa karnego

Podstawowym źródłem polskiego prawa karnego materialnego jest Kodeks karny. 56
Obecnie obowiązuje ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny, która, zgodnie z art. 1 ustawy z 6.06.1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 554 ze zm.), weszła w życie 1.09.1998 r. Poprzednio obowiązującym w Polsce Kodeksem karnym był Kodeks karny z 19.04.1969 r. (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.), którego z kolei poprzednikiem był wydany w formie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy Kodeks karny z 11.07.1932 r. (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.). Wcześniej obowiązywały w Polsce: ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i wykroczeniach z 1852 r. – na ziemiach byłego zaboru austriackiego, niemiecki kodeks karny z 1871 r. – na ziemiach byłego zaboru niemieckiego, rosyjski kodeks karny z 1903 r. – na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego, oraz węgierski kodeks karny z 1878 r. – na ziemiach Spiszu i Orawy.

- 57 **Kodeks karny** składa się z **trzech części: ogólnej, szczególnej oraz wojskowej**.
- 58 **Część ogólna** składa się z 16 rozdziałów poświęconych: zasadom odpowiedzialności karnej (rozdział I – art. 1–12 k.k.), formom popełnienia przestępstwa (rozdział II – art. 13–24 k.k.), wyłączeniu odpowiedzialności karnej (rozdział III – art. 25–31 k.k.), karom (rozdział IV – art. 32–38 k.k.), środkom karnym (rozdział V – art. 39–43c k.k.), przepadkowi i środkom kompensacyjnym (rozdział Va – art. 44–48), zasadom wymiaru kary i środków karnych (rozdział VI – art. 53–63 k.k.), powrotowi do przestępstwa (rozdział VII – art. 64–65 k.k.), środkom związanym z poddaniem sprawcy próbie (rozdział VIII – art. 66–84 k.k.), zbiegowi przestępstw oraz łączeniu kar i środków karnych (rozdział IX – art. 85–91a k.k.), środkom zabezpieczającym (rozdział X – art. 93a–99 k.k.), przedawnieniu (rozdział XI – art. 101–105 k.k.), zatarciu skazania (rozdział XII – art. 106–108 k.k.), odpowiedzialności za przestępstwa popełnione za granicą (rozdział XIII – art. 109–114a k.k.), objaśnieniu wyrażeń ustawowych (rozdział XIV – art. 115 k.k.) oraz stosunkowi do ustaw szczególnych (rozdział XV – art. 116 k.k.).
- 59 **Część szczególna**, w której określono zachowania zabronione pod groźbą kary i kary grożące za ich popełnienie, składa się natomiast z 22 rozdziałów poświęconych: przestępstwom przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwom wojennym (rozdział XVI – art. 117–126c k.k.), przestępstwom przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej (rozdział XVII – art. 127–139 k.k.), przestępstwom przeciwko obronności (rozdział XVIII – art. 140–147 k.k.), przestępstwom przeciwko życiu i zdrowiu (rozdział XIX – art. 148–162 k.k.), przestępstwom przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (rozdział XX – art. 163–172 k.k.), przestępstwom przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji (rozdział XXI – art. 173–180a k.k.), przestępstwom przeciwko środowisku (rozdział XXII – art. 181–188a k.k.), przestępstwom przeciwko wolności (rozdział XXIII – art. 189–193 k.k.), przestępstwom przeciwko wolności sumienia i wyznania (rozdział XXIV – art. 194–196 k.k.), przestępstwom przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (rozdział XXV – art. 197–204 k.k.), przestępstwom przeciwko rodzinie i opiece (rozdział XXVI – art. 206–211a k.k.), przestępstwom przeciwko czci i nietykalności cielesnej (rozdział XXVII – art. 212–217a k.k.), przestępstwom przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową (rozdział XXVIII – art. 218–221 k.k.), przestępstwom przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego (rozdział XXIX – art. 222–231b k.k.), przestępstwom przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (rozdział XXX – art. 232–247a k.k.), przestępstwom przeciwko wyborom i referendum (rozdział XXXI – art. 248–251 k.k.), przestępstwom przeciwko porządkowi publicznemu (rozdział XXXII – art. 252–264a k.k.), przestępstwom przeciwko ochronie informacji (rozdział XXXIII – art. 265–269c k.k.), przestępstwom przeciwko wiarygodności dokumentów (rozdział XXXIV – art. 270–277d k.k.), przestępstwom przeciwko mieniu (rozdział XXXV – art. 278–295 k.k.), przestępstwom przeciwko obrotowi gospodarczemu i interesom majątkowym w obrocie cywilnoprawnym (rozdział XXXVI – art. 296–309 k.k.), przestępstwom przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi (rozdział XXXVII – art. 310–316 k.k.).

Część wojskowa składa się natomiast z siedmiu rozdziałów, które poświęcono: przepisom ogólnym dotyczącym żołnierzy (rozdział XXXVIII – art. 317–337 k.k.), przestępstwom przeciwko obowiązkowi pełnienia służby wojskowej (rozdział XXXIX – art. 338–342 k.k.), przestępstwom przeciwko zasadom dyscypliny wojskowej (rozdział XL – art. 343–349 k.k.), przestępstwom przeciwko zasadom postępowania z podwładnymi (rozdział XLI – art. 350–353 k.k.), przestępstwom przeciwko zasadom obchodzenia się z uzbrojeniem i uzbrojonym sprzętem wojskowym (rozdział XLII – art. 354–355 k.k.), przestępstwom przeciwko zasadom pełnienia służby (rozdział XLIII – art. 356–357 k.k.), przestępstwom przeciwko mieniu wojskowemu (rozdział XLIV – art. 358–363 k.k.).

60

4. Zgodność Kodeksu karnego z normami wyższego rzędu

Unormowania zawarte w Kodeksie karnym nie są w polskim systemie prawnym autonomiczne treściowo, muszą być bowiem zgodne z Konstytucją RP, która – jak podkreśla się w jej art. 8 – jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.

61

O niezgodności przepisu prawnokarnego z Konstytucją RP orzeka Trybunał Konstytucyjny. Skutkiem orzeczenia stwierdzającego niezgodność owego przepisu z Konstytucją RP jest jego **derogacja**, a więc **pozbawienie go mocy obowiązującej**, co w konsekwencji oznacza, że po wejściu w życie rzeczzonego orzeczenia przepisu tego, jako już nieobowiązującego, nie można w postępowaniu karnym legalnie zastosować. Istotnym uprawnieniem w zakresie badania zgodności przepisu prawnokarnego z Konstytucją RP jest przysługujące sądowi na mocy art. 193 Konstytucji RP prawo przedstawienia Trybunałowi Konstytucyjnemu pytania prawnego co do zgodności owego przepisu z Konstytucją RP, jeżeli od udzielenia odpowiedzi na to pytanie zależy rozstrzygnięcie toczącej się przed tym sądem sprawy karnej.

62

W kontekst zgodności przepisu prawnokarnego z Konstytucją RP wpisuje się również zagadnienie rzeczywistej konieczności jego wprowadzenia do systemu prawnego. Wyrażona w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP **zasada stosunkowości**, nazywana niekiedy **zasadą proporcjonalności** lub **współmierności**, wymaga bowiem, aby ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw następowały w przepisie rangi ustawowej tylko wówczas, gdy są one konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób, i by ograniczenia te nie naruszały istoty wolności i praw. Zasada stosunkowości, poza jej niewątpliwą rolę w procesie badania zgodności przepisu prawnokarnego z Konstytucją RP, spełnia też niejednokrotnie funkcję argumentu, niestety często w wysokim stopniu spekulatywnego, na rzecz przyjęcia – czy to w orzecznictwie sądowym, czy to w nauce prawa karnego – określonego rozwiązania interpretacyjnego.

63

5. Ustawy szczególne jako pozakodeksowe źródła prawa karnego

- 64 W polskim systemie prawnym źródłem prawa karnego są również inne ustawy, które nazywa się niekiedy **szczególnymi** (z uwagi na brzmienie tytułu rozdziału XV k.k., w którym mówi się o stosunku Kodeksu karnego do ustaw szczególnych), **dodatkowymi** lub **pozakodeksowymi**, co sprawia, że o prawie karnym zawartym w tych ustawach mówi się, że jest ono odpowiednio **prawem karnym szczególnym, dodatkowym** lub **pozakodeksowym**. Zawarte w tego rodzaju ustawach przepisy prawnokarne najczęściej są w nich zgrupowane w wydzielonych dla nich fragmentach, które opatruje się tytułem wskazującym na ich prawnokarny charakter, np. tego rodzaju tytułem, zresztą najczęściej używanym przez ustawodawcę, jest określenie „przepisy karne”.
- 65 Ustawami szczególnymi w polskim prawie karnym są m.in.:
- ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2023 r. poz. 2151 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 3 (art. 43–47),
 - ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 7, zatytułowanym „Odpowiedzialność prawna” (zob. zwłaszcza art. 43–49b),
 - ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2022 r. poz. 1233 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 4 (art. 23–27),
 - ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2025 r. poz. 24 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 14 zatytułowanym „Odpowiedzialność karna” (art. 115–123),
 - ustawa z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2025 r. poz. 418 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 9 (art. 91–94),
 - ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2024 r. poz. 917 ze zm.), zawierająca przepis karny w art. 53,
 - ustawa z 13.10.1995 r. – Prawo łowieckie (Dz.U. z 2025 r. poz. 539), zawierająca przepisy karne w rozdziale 10 (art. 51–54),
 - ustawa z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 2023 r. poz. 1580 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 11 (art. 35–40),
 - ustawa z 10.05.2018 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1781 ze zm.), zawierająca przepisy karne w art. 107–108,
 - ustawa z 18.12.1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. z 2023 r. poz. 102 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 7 (art. 54–55),
 - ustawa z 21.05.1999 r. o broni i amunicji (Dz.U. z 2024 r. poz. 485 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 5 (art. 50–51),
 - ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 18 ze zm.), zawierająca przepisy karne w tytule V (art. 586–595²),

- ustawa z 1.03.2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz.U. z 2023 r. poz. 1124 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 14 (art. 156–157),
- ustawa z 2.03.2001 r. o wyrobie alkoholu etylowego oraz wytwarzaniu wyrobów tytoniowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 262 ze zm.), zawierająca przepisy karne w art. 12–14a,
- ustawa z 22.06.2001 r. o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfikowanych (Dz.U. z 2022 r. poz. 546 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 7 zatytułowanym „Zasady odpowiedzialności cywilnej i karnej” (art. 58–65g),
- ustawa z 6.07.2001 r. o przetwarzaniu informacji kryminalnych (Dz.U. z 2024 r. poz. 376 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 6 (art. 42–44),
- ustawa z 6.07.2001 r. o usługach detektywistycznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 129 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 5 (art. 44–46),
- ustawa z 6.09.2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz.U. z 2024 r. poz. 686 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 9 (art. 124–133a),
- ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2024 r. poz. 838 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 17 (art. 430–440),
- ustawa z 7.04.202 r. o wyrobach medycznych (Dz.U. z 2024 r. poz. 1620 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 16 (art. 74–104),
- ustawa z 27.05.2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi (Dz.U. z 2024 r. poz. 1034 ze zm.), zawierająca przepisy karne w dziale XIV (art. 287–299),
- ustawa z 15.01.2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 465 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 9 (art. 66–68),
- ustawa z 4.03.2005 r. o europejskim zgrupowaniu interesów gospodarczych i spółce europejskiej (Dz.U. z 2022 r. poz. 259 ze zm.), zawierająca przepisy karne w tytule V (art. 122–133),
- ustawa z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. z 2023 r. poz. 1185 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 10 (art. 43–46b),
- ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2023 r. poz. 1939 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 7 (art. 53–74),
- ustawa z 25.08.2006 r. o bezpieczeństwie żywienia i żywności (Dz.U. z 2023 r. poz. 1448 ze zm.), zawierająca przepisy karne w dziale VIII (art. 96–102),
- ustawa z 20.03.2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 616 ze zm.), zawierająca przepisy karne w rozdziale 9 (art. 54–68).

Warto pamiętać, że wciąż aktualnymi źródłami polskiego prawa karnego są:

- dekret z 31.08.1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz.U. z 1946 r. Nr 69, poz. 377 ze zm.),

- dekret z 28.06.1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępowstwo od narodowości w czasie wojny 1939–1945 (Dz.U. Nr 41, poz. 237 ze zm.),
- ustawa z 22.04.1964 r. w sprawie wstrzymania biegu przedawnienia w stosunku do sprawców najcięższych zbrodni hitlerowskich popełnionych w okresie drugiej wojny światowej (Dz.U. Nr 15, poz. 86).

6. Stosunek Kodeksu karnego do ustaw szczególnych

67 Do prawa karnego szczególnego odnosi się art. 116 k.k., zgodnie z którym przepisy części ogólnej Kodeksu karnego stosuje się do innych ustaw przewidujących odpowiedzialność karną, chyba że ustawy te wyraźnie wyłączają ich zastosowanie. Jeśli więc w ustawie szczególnej, w którymś z jej przepisów, nie wyłączono zastosowania przepisów części ogólnej Kodeksu karnego – co skądinąd jest regułą (albowiem w ustawach szczególnych określa się co do zasady jedynie zachowania zabronione pod groźbą kary i kary grożące za ich popełnienie) – to na gruncie tej ustawy przepisy te znajdują zastosowanie.

68 Na przykład nie wyłączono zastosowania przepisów części ogólnej Kodeksu karnego w ustawie o ochronie zwierząt, w której pod groźbą kary pozbawienia wolności do lat trzech zabroniono zabijania zwierzęcia (zob. art. 35 ust. 1 tej ustawy). Brak wyłączenia zastosowania tych przepisów skutkuje m.in. tym, że kara określona w tym przepisie grozi nadto temu, kto nakłania inną osobę do zabicia zwierzęcia, jak i temu, kto zabijającemu zwierzę ułatwia popełnienie tego czynu zabronionego. Konsekwencja ta jest pochodną tego, że z mocy stosownych przepisów części ogólnej Kodeksu karnego, którymi są § 2 i 3 art. 18, podżeganie i pomocnictwo do czynu zabronionego są również czynami zabronionymi.

7. Ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz stosowne akty prawne organizacji międzynarodowych jako źródła polskiego prawa karnego

69 **Źródłem prawa karnego w polskim systemie prawnym są również ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz stosowne akty prawne organizacji międzynarodowych.**

Spośród tego rodzaju aktów prawnych, poza przywoływanymi już EKPC i MPPOiP, należy wspomnieć o:

- oświadczeniu rządowym z 8.09.1922 r. w przedmiocie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Międzynarodowego Porozumienia z 18.05.1904 r. i do Międzynarodowej Konwencji z 4.05.1910 r., podpisanych w Paryżu, dotyczących zwalczania handlu żywym towarem (Dz.U. Nr 87, poz. 783 ze zm.),
- międzynarodowej konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, podpisanej w Genewie 30.09.1921 r. (Dz.U. z 1925 r. Nr 125, poz. 893 ze zm.),

- konwencji międzynarodowej dotyczącej zwalczania handlu kobietami pełnoletnimi, podpisanej w Genewie 11.10.1933 r. (Dz.U. z 1938 r. Nr 7, poz. 37 ze zm.),
- konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 9.12.1948 r. (Dz.U. z 1952 r. Nr 2, poz. 9 ze zm.),
- konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji, otwartej do podpisu 21.03.1950 r. w Lake Success (Dz.U. z 1952 r. Nr 41, poz. 278),
- konwencji w sprawie przestępstw i niektórych czynów popełnionych na pokładzie statków powietrznych, sporządzonej w Tokio 14.09.1963 r. (Dz.U. z 1971 r. Nr 15, poz. 147 ze zm.),
- konwencji o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 26.11.1968 r. (Dz.U. z 1970 r. Nr 26, poz. 208),
- protokole nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczącym zniesienia kary śmierci, sporządzonym w Strasburgu 28.04.1983 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 23, poz. 266 ze zm.),
- konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10.12.1984 r. (Dz.U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378 ze zm.),
- konwencji Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi, sporządzonej w Wiedniu 20.12.1988 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 15, poz. 69),
- konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15.11.2000 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 18, poz. 158 ze zm.),
- konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 31.10.2003 r. (Dz.U. z 2007 r. Nr 84, poz. 563),
- międzynarodowej konwencji w sprawie zwalczania aktów terroryzmu jądrowego, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13.04.2005 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 112, poz. 740),
- konwencji Rady Europy o praniu, ujawnianiu, zajmowaniu i konfiskacie dochodów pochodzących z przestępstwa oraz o finansowaniu terroryzmu, sporządzonej w Warszawie 16.05.2005 r. (Dz.U. z 2008 r. Nr 165, poz. 1028).

Ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz stosowne akty prawne organizacji międzynarodowych odgrywają różne role w prawie karnym. Niekiedy wyznaczają one normodawcom krajowym kierunki kształtowania określonych rozwiązań prawnokarnych w krajowych porządkach normatywnych. Innym razem mogą być one stosowane bezpośrednio w krajowym postępowaniu karnym; zgodnie bowiem z art. 91 ust. 1 Konstytucji RP ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku

Ustaw, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie uzależnione jest od wydania ustawy.

Waga rozwiązań normatywnych przyjmowanych w umowach międzynarodowych i stosownych aktach prawnych organizacji międzynarodowych jest doniosła także z tego powodu, że w pewnych warunkach mają one prymat nad odmiennie regulującą daną kwestię ustawą. Wynika to z art. 91 ust. 2 i 3 Konstytucji RP; według ust. 2 rzeczonego artykułu, umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową, z kolei według ust. 3 tego artykułu, jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

8. Znaczenie orzecznictwa sądowego

71 **Źródłem prawa karnego w polskim systemie prawnym nie są natomiast orzeczenia sądowe w sprawach karnych.** Jest jednak rzeczą zrozumiałą, że **poprzez** dokonywaną w nich **wykładnię** przepisów prawnokarnych **orzecznictwo sądowe** niewątpliwie **oddziałuje na postrzeganie zawartości normatywnej** tych **przepisów**. Szczególnie doniosła jest w tym względzie działalność judykacyjna Sądu Najwyższego, który – jak postanawia się o tym w art. 1 pkt 1 ustawy z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2024 r. poz. 622 ze zm.) – jest organem władzy sądowniczej, powołanym do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez:

- a) zapewnienie zgodności z prawem i jednolitości orzecznictwa sądów powszechnych i sądów wojskowych przez rozpoznawanie środków odwoławczych oraz podejmowanie uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne,
- b) kontrolę nadzwyczajną prawomocnych orzeczeń sądowych w celu zapewnienia ich zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej przez rozpoznawanie skarg nadzwyczajnych.

Działalność ta jest więc istotna z uwagi na wyznaczaną przez Sąd Najwyższy wykładnię analizowanych przezeń przepisów prawnokarnych. Z rozstrzygnięciami Sądu Najwyższego można się zapoznać, są one bowiem publikowane w zbiorze jego orzeczeń, do którego wydawania – na mocy art. 9 przywołanej wyżej ustawy – Sąd Najwyższy jest upoważniony; nadto są one obowiązkowo publikowane w Biuletynie Informacji Publicznej (art. 8 owej ustawy). W związku z tym są one niejednokrotnie komentowane – i to niekiedy, co warto podkreślić, krytycznie – przez przedstawicieli nauki prawa karnego, tzw. karistów. Najbardziej typową formą komentarza dotyczącego konkretnego orzeczenia Sądu Najwyższego jest glosa, aczkolwiek z komentarzem do orzeczeń Sądu Najwyższego spotkać się też można w innych opracowaniach doktryny prawa karnego, tj. w opracowaniach monograficznych poświęconych analizie wybranego zagadnienia prawnego,

w tzw. systemach prawa karnego, którymi są wielotomowe opracowania mające na celu kompleksowe ujęcie tego prawa, w opracowaniach artykułowych zorientowanych na omówienie i rozwiązanie szczegółowego problemu prawnego i w komentarzach będących niekiedy stosunkowo szczegółowym objaśnieniem zawartości normatywnej przepisów komentowanego aktu prawnego, np. Kodeksu karnego.

9. Wyroki Trybunału Konstytucyjnego stwierdzające niezgodność przepisu prawnokarnego z Konstytucją RP

Istotnie natomiast prawnokształtujące są orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, w których stwierdza się o niezgodności z Konstytucją RP określonego przepisu prawnego (lub całego aktu normatywnego). Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają bowiem, zgodnie z art. 190 ust. 1 Konstytucji RP, moc powszechnie obowiązującą. Konsekwencją takiego orzeczenia, publikowanego w urzędowym organie publikacyjnym, w którym ogłoszono niezgodny z Konstytucją RP przepis, jest bowiem **derogacja** takiego **przepisu, czyli odebranie mu mocy obowiązującej**, które następuje w dniu wejścia w życie orzeczenia stwierdzającego jego niezgodność z Konstytucją RP.

72

Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego są ostateczne, co trudno uznać za rozwiązanie optymalne. Wszak i orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego może być merytorycznie błędne. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego także są komentowane przez przedstawicieli nauki prawa, niejednokrotnie polemicznie.

73

10. Znaczenie nauki prawa karnego

Na postrzeganie zawartości normatywnej przepisów prawa karnego przez organy ich stosowania, w szczególności przez sądy, nader istotnie oddziałują również przedstawiciele nauki prawa karnego (czy precyzyjniej rzecz stawiając: nauki o prawie karnym), którzy w różnego rodzaju **opracowaniach naukowych** (monografiach, tzw. systemach prawa karnego, artykułach, komentarzach do aktów prawnych, glosach, recenzjach) przeprowadzają wnikliwą, niejednokrotnie szeroko podbudowaną wiedzę ogólnoteoretyczną z zakresu *ius interpretandi*, wykładnię przepisów prawnokarnych, pozwalającą odkryć ich rzeczywistą zawartość normatywną. Ustalenia wypracowane w nauce o prawie karnym nie tylko oddziałują na praktykę wymiaru sprawiedliwości, lecz także są czynnikiem, który w dużym stopniu przyczynia się do zainicjowania rozmaitych procesów legislacyjnych (np. podejmowanych w celu uchwalenia nowego kodeksu karnego albo nowelizacji obowiązującego kodeksu), a więc procesów mających na celu zmianę niewłaściwie ujętych przepisów prawnokarnych.

74

Zresztą nawet wówczas, gdy impuls legislacyjny nie idzie bezpośrednio od nauki prawa karnego, nazywanej również doktryną tego prawa lub karnistyką, dorobek tej nauki jest

stałym elementem procesu tworzenia prawa karnego. Z uwagi na to, że prezentuje się w niej różne poglądy, powinno się dbać o to, by w stosownych komisjach legislacyjnych (np. w komisji ds. zmian w Kodeksie karnym czy komisji powołanej do opracowania nowego Kodeksu karnego) zasiadała możliwie pełna ich reprezentacja, bo tylko ona zapewnia w łonie tych ciał gruntowną wymianę zdań odnośnie do merytorycznej jakości konkretnych propozycji legislacyjnych, uprawdopodobniając tym samym sformułowanie rozwiązań optymalnych.

- 75 Rola nauki o prawie karnym jest nie do przecenienia także z tego powodu, że rozstrzyga się w niej o wielu fundamentalnych warunkach pociągnięcia człowieka do odpowiedzialności karnej, o których nie mówi się wprost w przepisach prawa karnego.

Przykładem takich warunków są przesłanki pozwalające uznać zachowanie się człowieka za czyn w rozumieniu prawa karnego.

Rozdział II

STRUKTURA I ZAWARTOŚĆ NORMATYWNA PRZEPISU PRAWA KARNEGO

Przepisy prawnekarne mają różną strukturę i różną zawartość normatywną. Siłą konieczności przekłada się to na niemożliwość sformułowania jednego, ogólnego wniosku odnośnie do ich struktury i zawartości normatywnej; wniosku, który pasowałby do każdego z nich. W nauce prawa karnego – pomimo tych trudności – czyni się jednak pewne uogólnienia w tym zakresie. Są one uzasadnione tym, że określoną grupę przepisów prawno Karnych zbudowano według charakterystycznej i wspólnej dla nich formuły, sprowadzającej ich szatę słowną do wyróżnienia dwóch elementów: 1) określonego rodzaju zachowania i 2) kary grożącej za jego jednostkową realizację. 76

Rodzaj zachowania zabronionego pod groźbą kary określa się w nauce prawa karnego i w jego orzecznictwie sądowym różnymi synonimicznymi terminami. Do najczęściej używanych należą: typ czynu zabronionego pod groźbą kary, typ czynu zabronionego zagrożonego karą, typ czynu zabronionego oraz typ czynu karalnego. Stąd też przepis należący do wskazanej wyżej grupy określa się najczęściej mianem przepisu określającego: typ czynu zabronionego pod groźbą kary, typ czynu zabronionego zagrożonego karą, typ czynu zabronionego lub typ czynu karalnego. 77

1. Struktura przepisu określającego typ czynu zabronionego

Przepisem mieszczącym się w wyróżnionej grupie przepisów prawno Karnych jest art. 148 § 1 k.k., który służyć nam będzie jako przykład w dalszych rozważaniach na temat struktury przepisów prawno Karnych. Przepis ten ma następujące brzmienie: „Kto zabija człowieka, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 10 albo karze dożywotniego pozbawienia wolności”. 78

Bez większych trudności zauważyć można, że rzeczony przepis wyraża **zdanie warunkowe**, nazywane również **hipotetycznym**, a więc zdanie, które jako **złożone z dwóch** 79

zdań pomniejszych (zdań składowych) znamionuje tego rodzaju związek między tymi zdaniem, że jeśli nastąpi to, o czym mowa w pierwszym zdaniu, to nastąpi to, o czym mowa w drugim zdaniu.

- 80 W naszym przykładzie pierwszym zdaniem składowym jest ukryte pod formułą słowną „Kto zabija człowieka” zdanie „X zabija człowieka”, w którym „X” jest skrótem dla wszystkich desygnatów słowa „kto”, drugim natomiast zdaniem składowym jest ukryte pod formułą słowną „podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 10 albo karze dożywotniego pozbawienia wolności” zdanie „X podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 10 albo karze dożywotniego pozbawienia wolności”.

Aby ujawnić konstrukcję zdania warunkowego, należy wprowadzić doń konstytuujący to zdanie **związek warunkowy**, nazywany również hipotetycznym, jaki zachodzi między zdaniem składowym. Najczęściej wykorzystywanym sformułowaniem odzwierciedlającym związek warunkowy jest formuła spójnika międzyzdaniowego „jeżeli..., to...”. Po wprowadzeniu tego spójnika dochodzimy do wniosku, że w art. 148 § 1 k.k. ustawodawca zawarł zdanie warunkowe o następującym schemacie i następującej treści: „Jeżeli X zabija człowieka, to X podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 10 albo karze dożywotniego pozbawienia wolności”.

- 81 Związek warunkowy, który łączy zdania składowe zawarte w art. 148 § 1 k.k., jest oczywiście związkiem jedynie **tetycznym (normatywnym)**, a więc związkiem powstałym z ustanowienia uprawnionego normodawcy. Jest bowiem rzeczą zrozumiałą, że związek między popełnieniem zabójstwa człowieka a podleganiem za to zabójstwo określonej w analizowanym przepisie karze nie jest związkiem ani przyczynowym, ani strukturalnym, ani analitycznym (nie jest wobec tego związkiem wynikania logicznego, którym zajmuje się logika formalna).

Przyglądając się schematowi i treści zdania warunkowego zawartego w art. 148 § 1 k.k., zauważyć można, że zdanie to bazuje na ogólniejszej formule: „Jeżeli X zachowuje się w określony sposób, to X podlega określonej karze”. Na podstawie tej formuły skonstruowano wszystkie przepisy prawnokarne, w których wskazano na zachowanie zabronione pod groźbą kary i grożącą za jego popełnienie karę.

2. Zawartość normatywna przepisów prawa karnego

- 82 Z uwagi na to, że poszczególne przepisy prawnokarne buduje się na założeniu syntetycznego ich ujęcia – założeniu, które jest wynikiem realizowania postulatu, by tekst prawny formułować w sposób jak najbardziej komunikatywny dla jego odbiorców – informacja w nich zawarta (wysłowiona) jest **niepełna**; z racji syntetycznej formuły jej nośnika nie uwzględnia bowiem informacji zawartych w innych przepisach prawnych. By uwidocznić jej niepełność, odwołajmy się do treści przekazanej przez ustawodawcę